

Article ID: 664
DOI: 10.5586/wb.664

Publication History

Received: 2022-06-20
Accepted: 2022-25-08
Published: 2022-11-18

Handling Editor

Ludwik Frey; W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences, Poland

Funding

This research was partly financed by the Ministry of Science and Higher Education of Poland as a part of statutory activities of the Department of Botany, Mycology and Ecology, University of Maria Curie-Skłodowska in Lublin, and partially was self-financed by the author.

Competing Interests

No competing interests have been declared.

Copyright Notice

© The Author(s) 2022. This is an open access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution License](#), which permits redistribution, commercial and noncommercial, provided that the article is properly cited.

ORIGINAL RESEARCH PAPER in ETHNOBOTANY

„Las to ojciec nasz...”. Inne spojrzenie na historię lasów Polski. Cz. II. Toponimy i antroponimy motywowane lasami liściastymi

Bożenna Czarnecka ^{*}

Botanik, ekolog roślin, emerytowany profesor Instytutu Nauk Biologicznych Wydziału Biologii i Biotechnologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, obecnie prowadzi niezależną działalność naukową

^{*} To whom correspondence should be addressed. Email: czarneckab2021@gmail.com

Streszczenie

Lasy, zwłaszcza mieszane z przewagą gatunków liściastych, pokrywały pierwotnie niemal cały obszar dzisiejszej Polski. Od pradawnych czasów lasy oraz rosnące w nich drzewa i krzewy dawały podstawę onomastyczną rozwijających się ludzkich siedzib. Praca miała na celu ocenę zróżnicowania i rozmieszczenia dawnych lasów poprzez analizę nazw własnych miejscowości (toponimów), które wskazują na ich związek z siedliskami lasowymi, czyli różnymi typami lasów liściastych i mieszanych. W obowiązującym wykazie urzędowych nazw miejscowości z 2019 r. odnaleziono 15,1 tys. odleśnych nazw miast, miasteczek, wsi i różnych osad. W tym artykule uwzględniono toponimy wywodzące się od rodzimych drzew i krzewów liściastych (dąb, lipa, grab, jesion, jarząb, olsza, brzoza, buk, wierzba, topola, wiąz, czeremcha, dzika czereśnia/trześnia, leszczyna, kalina, kruszyna, głóg) oraz typów siedliskowych lasów liściastych i mieszanych (dąbrowa, grąd, łęg, ols, brzezina, buczyna, jaworzyna), jak też określić kolektywne, m.in. *brzeziny, buczyny, dąbiny, grabie, jasiony, lipie, olsy, wierzby*. Toponimy z tej kategorii w liczbie 6965 (46,2%) stanowią największą grupę wśród wszystkich odleśnych jednostek nazewniczych. Udział toponimów lasowych porównano z występowaniem nazwisk (antroponimów) mieszkańców Polski o podobnym pochodzeniu, zawartych w bazie PESEL z początku 2022 r.

Wyrażenia kluczowe

liściaste drzewa i krzewy w toponimii i antroponimii; lasy w toponimii i antroponimii; lasy liściaste i mieszane; struktura dawnych lasów; struktura współczesnych lasów; onomastyka

W hołdzie wybitnym badaczom lasów Polski

1. Wstęp

Rośliny występujące na danym terenie od pradawnych czasów dawały podstawę nazwom siedzib ludzkich (Nowik, 1993). Najlepiej funkcję identyfikującą w terenie spełniały drzewa i krzewy, a ich nazwy (głównie drzew) znalazły odbicie w nazwach geograficznych (toponimach). Ponieważ lasy porastały pierwotnie niemal cały obszar Polski (Olaczek, 1995; Szuflet, 2005), toteż właśnie one odegrały największą rolę w toponimii (m.in. Gliwa, 2016; Lech-Kirstein, 2015; Makarski, 2006, 2010; Nowik, 1993; Różycka, 1989; Szczerbowska-Kopacz, 2011). Fitotoponimy, a szczególnie te motywowane nazwami drzew i krzewów (dendrotoponimy), datuje się głównie na XIV–XV w. W podobnym okresie powstawała również większość najstarszych polskich antroponimów, tzn. przydomki, przezwiska, a wreszcie nazwiska wywiedzione od terminów odleśnych (Bijak, 2017; Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Makarski, 2010; Naruszewicz-Duchlińska, 2012).

Trudno dzisiaj odtworzyć obraz pierwotnych lasów Polski metodami bezpośrednimi. Celem cyklu prac jest zatem próba oceny stopnia lesistości, zróżnicowania lasów i ich rozmieszczenia metodą pośrednią, tj. poprzez analizę nazw miejscowych, jak też nazwisk o pochodzeniu odlesnym w myśl przysłowia: „Las to ojciec nasz, my, dzieci jego, pójdziemy do niego” (Masłowska & Masłowski, 2003). Nazwy miejscowości sklasyfikowano w 4 kategoriach: I – ogólnoleśne, II – odlasowe (dalej zwane lasowymi), III – odborowe (borowe), IV – pozostałe terminy odlesne (Czarnecka, 2022). W niniejszym artykule została omówiona kategoria toponimów lasowych.

2. Materiały i metody

Spośród 15,1 tys. toponimów motywowanych lasem, odnalezionych w załącznikach do Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. (*Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych*, 2019), wybrano wszystkie toponimy, wywodzące się od:

- rodzimych gatunków lasotwórczych – drzew i kilku pospolitych krzewów liściastych (nazwy gatunkowe za Mirek et al., 2002) z uwzględnieniem ich nazw staropolskich i/lub regionalnych (gwarowych) oraz różnej pisowni (m.in. Bijak, 2017; Gliwa, 2016; Harmata et al., 2011; Kreja, 1986; Kwaśniewska-Mżyk, 1981, 1988; Lech-Kirstein, 2015; Łuc, 2016; Magda-Czekaj, 2016; Makarski, 2006, 2010; Marczevska, 2002; Nowik, 1993; Rostański, 1918–1919; Różycka, 1989; Rzetelska-Feleszko, 2003, 2004; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015; Zawadzki, 2002);
- fitosocjologicznych typów lasu (W. Matuszkiewicz, 1978, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012) bądź drzewostanów, które to pojęcia stosowane są również jako nazwy drewna, np. buczyna, grabina, osina, oraz pojęć tworzonych od terminów podstawowych, o znaczeniu kolektywnym, czyli kolektywów, jak *brzezcie*, *bucze*, *dąbie*, *dębina*, *grabie*, *grabniak*, *jasienie*, *lipie*, *olsze*, *osie*, *wierzbie* itp. (Makarski, 2006).

W kategorii toponimów lasowych znalazły się jednostki nazewnictwa z rdzeniem Gaj-/Gai-, utworzone od typu lasu liściastego lub mieszanego (grąd, łęg, ols itd.) oraz danego gatunku drzewa (dąb, lipa, grab, jesion, jarzab, olsza, brzoza, buk, wierzba, topola, wiąz, czerecha, dzika czereśnia, czyli trześnia)¹ lub krzewu (leszczyna, kalina, kruszyna, głóg). Oprócz nazw jednoczłonowych (np. Brzeziny, Dubicze, Gajewo, Grabowiec, Wierzbno), złożonych (typu Białęgi, Harcygrąd, Tarnogaj) oraz nazw przyimkowych (Na Gaiskach, Nad Grądkiem, Podolszyny, Zadąbrowie, Zalipie itp.), wśród nazw dwuczłonowych jest znaczna liczba takich, których oba człony nawiązują do gatunków, typów lasu lub terminów kolektywnych, jak Brzozowo-Dąbrówka, Gajowity Dąb, Grabowo-Grądy, Jasionowo Dębowskie, Lipianki-Gajówka, Dąbrówka Podłęzna, Zagaje Buczkowskie; kwalifikowano je tylko do jednej grupy, zgodnie z terminem pojawiającym się w pierwszym członie. Inne szczegóły analizy i sposób prezentacji wyników omówiono w I części pracy (Czarnecka, 2022).

3. Wyniki

3.1. Gaj, dąbrowa i grąd w toponimach

Wśród toponimów przypisanych do kategorii lasowych (ogółem 6965; *Tabela 1*) tych z rdzeniem Gaj- lub Gai- jest łącznie 613 (8,8%), z czego aż 251 z terminem Gajówka w pierwszym (176) lub drugim członie (76); w tej ostatniej podgrupie są tylko nazwy niepowtarzalne. Miejscowości o tej nazwie (najczęściej osady leśne, podobnie jak leśniczówki) wprawdzie rozmieszczone są we wszystkich częściach kraju, ale najwięcej odnaleziono ich w ŚWK – 21, ponadto ≥ 5 jeszcze w MAZ 8, LBL 6, PDK 5. Jeśli uwzględnimy wszystkie nazwy jedno- i dwuczłonowe z tej grupy, to zdecydowaną przewagę uzyskują dwa regiony: MAZ (>100) i ŚWK (>50). Z pozostałych toponimów ≥ 10 powtórzeń mają: Gaj 76 (w tym MŁP 12, ŁDZ 11, po 7 MAZ i ŚWK, po 6 KJP, WLP i LBL), Podgaje 29 (ŚWK 12, MŁP 9), Zagaje 27

¹Drzewa owocowe dziko rosnące znacznie częściej poza lasami (jabłoni, grusza, śliwa, wiśnia), nie były przedmiotem analizy w niniejszym artykule.

Tabela 1 Toponimy związane z lasami liściastymi i mieszanymi oraz gatunkami drzew i krzewów.

Grupa/podgrupa toponimów	1. człon nazwy	Najliczniejsze toponimy	2. człon nazwy	Toponimy powtarzalne	Suma
Gaj, gaik	184	Gaj 76, Gaje 11, Gaik 10, Gajki 10, Gajewo 9	30	Stary Gaj 7, Nowy Gaj 2, Zielony Gaj 2	214
Pod/za gajem	133	Podgaje 29, Zagaje 27, Podgaj 21, Zagaj 11	14	Pod Gajem 3, Za Gajem 3	147
Gajówka	176	Gajówka 56	75	-	251
Gajowe	493		120		613
Dąbrowa	638	Dąbrowa 215, Dąbrówka 114, Dąbrowica 19, Dąbrówki 19, Dąbrowy 14	65	Nowa Dąbrowa 6, Stara Dąbrowa 7	703
Pod/za dąbrową	16	Poddąbrowa 4, Poddąbrowie 3, Zadąbrowie 3	12	Pod Dąbrową 3, Pod Dąbrówkę 2	28
Dąbrowa	654		77		731
Dąb-, dęb-, demb-	590	Dębina 103, Dąbie 35, Dębowiec 27, Dębniak 22, Dębowa 18, Dębno 16	75	Zielony Dąb 3	665
Dub-	65	Dubielno 4, Dubicze 3,	3	-	68
Pod/za dębem	47	Zadębie 8, Poddębina 7, Poddębnie 6, Poddębinie 3	20	Pod Dębiną 6, Pod Dębami 4, Za Dębiną 4	67
Żołędzie	11	Żołędowo 3, Żołędnica 2, Żołędno 2	-	-	11
Dębowe	702		98		800
Lipa	752	Lipie 45, Lipiny 44, Lipowiec 23, Lipnik 21, Lipa 20	63	Nowe Lipiny 2, Pęsy-Lipno 2	815
Pod/za lipą	35	Podlipie 11, Zalipie 9, Podlipa 3, Podlipki 3	7	Pod Lipą 2	42
Lipowe	787		70		857
Grab-	455	Grabina 45, Grabowiec 40, Grabówka 35, Grabowo 32, Grabniak 26	29	Na Grabówce 2, Nowe Grabie 2, Stare Grabie 2	484
Pod/za grabem	18	Podgrabie 6, Podgrabina 3, Zagrabie 2	3	Wola Grabska 2	21
Grabowe	473		32		505
Grąd	95	Grądy 39, Grąd 7, Grądek 5, Grądk 5, Grądzik 4	20	Stare Grądy 2	115
Łęg-, łęż-	170	Łęg 63, Łęgi 19, Łęgowo 7, Łężce 6, Łężek 5	14	W Łęgu 2	184
Pod/za łęgiem	44	Załęże 15, Podłęże 7	7	Wólka Załęska 2	51
Łęgowe	214		21		235
Jesion, jaseń	153	Jasień 17, Jasieniec 12, Jesionka 12, Jasienica 11, Jasionka 10	21	Nowy Jasieniec 2	174
Wierzba	132	Wierzba 18, Wierzbno 11, Wierzbie 9, Wierzbowa 9, Podwierzbie 6	10	-	142
Rokita, łoża, iwa	117	Rokitno 9, Rokicie 8, Rokitnica 7, Rokitki 6, Łozy 7, Iwiny 4	7	-	124
Wierzbowe	249		17		266
Osika, osina	168	Osiny 49, Osina 11, Osicze 5, Osiczyna 5, Osiniec 5, Osinki 5, Osia Góra 5	4	-	172
Topola	49	Topola 9, Topole 4, Topolice 2, Topolin 2, Topolina 2, Topolinek 2, Topółka 2	4	-	53

Kontynuacja na następnej stronie

Tabela 1 Kontynuacja.

Grupa/podgrupa toponimów	1. człon nazwy	Najliczniejsze toponimy	2. człon nazwy	Toponimy powtarzalne	Suma
Topolowe	217		8		225
Olsza, olszyna	290	Olszyny 42, Olszyna 26, Olszanka 21, Olszówka 19, Olszewo 17, Olszynka 13, Olszynki 10	27	-	317
Ols, oles	51	Olesin 9, Oleśnica 9, Oleszno 4, Olesiówka 3	9	-	60
Pod/za olszyną	32	Zaolszynie 10, Podolszynie 6, Podolszyny 4, Podolszyna 3	4	-	36
Olcha	31	Olchowiec 6, Olchowa 3, Olchowo 3, Olchówka 3	2	-	33
Olszowe	404		42		446
Buk	207	Bukowiec 43, Bukowina 22, Buk 13, Bukowa 13, Bukowo 12	26	Nowy Bukowiec 2, Stara Bukówka 2	233
Buczyna	122	Buczyna 24, Buczek 17, Bucze 15, Bucznik 10, Buczki 6	11	Mały Buczek 2, Wielki Buczek 2	133
Pod/za bukiem, buczyną	15	Podbucze 3, Podbuczyna 3, Podbukowiec 3	1	-	16
Bukowe	344		38		382
Jawor	136	Jawornik 12, Jawor 11, Jaworze 9, Jaworek 8, Jaworów 5, Jaworznik 5	22	Stary Jawor 2	158
Klon	42	Klonowo 6, Klonów 5, Klonowa 3, Klony 3, Klonówka 2	9	Wólka Klonowska 2	51
Klonowe	178		31		209
Brzost	85	Brzeście 10, Brzostek 7, Brzostowo 5, Brzustów 3	8	-	94
Wiąz	15	Wiązowa 2, Wiązownica 2, Wiązówka 2	1	-	16
Wiązowe	100		9		109
Brzez-, brzeź-	390	Brzeziny 86, Brzezcie 36, Brzezinki 32, Brzezina 29, Brzeźno 27, Brzezinka 22, Brzeźnica 22	35	Nowe Brzeźno 3	425
Brzoz-, brzóz-	210	Brzozówka 22, Brzózki 14, Brzozowa 11, Brzozowiec 10, Brzozowo 10	21	-	231
Pod/za brzezina	21	Podbrzezcie 7, Zabrzezie 4	6	Za Brzezina 2	27
Brzozowe	621		62		683
Jarząb	36	Jarząbki 4, Jarzębiec 4, Chorab 3	-	-	36
Czereśnia, czeremcha	85	Trześń 4, Trześniów 3, Teresin 16, Strzeszewo 5, Strzeszyn 5, Czeremcha 2	2	-	87
Leszczyna	95	Leszczyny 17, Leszcze 14, Leszczyna 11	6	-	101
Orzech	51	Orzechowo 11, Orzechów 6, Orzechówka 5, Orzeszków 5	5	-	56
Leszczyna	146		11		157
Kalina, kruszyna, głóg	156	Kalinówka 14, Kruszyna 15, Kalina 11, Kalinowo 11, Kalinów 9, Głogowiec 8	12	-	168
Razem	6264		701		6965

(MŁP 9, LBL 7), Podgaj 21 (głównie PDK 4, WLP 3 i KJP 3) oraz Zagaj 11 (PDK 4, WLP i KJP po 3), Gaje 11 (różne regiony), Gaik 10 (MŁP 7, ŚWK 3). Najwięcej nazw z tej grupy jest w MŁP i ŚWK (po ok. 50), po ≥ 20 zaś w ŁDZ, LBL i KJP. Ogółem pod względem nazw związanych z gajem i gajówką przodują MAZ (>120 przypadków) i ŚWK (ok. 100), >50 mają MŁP i ŁDZ, w przedziale 21–50 znalazły się: LBL, ŚLK, WLP i KJP, w przedziale 11–20: WMZ, DLŚ, PDL i ZPM, natomiast w pozostałych (POM, LBS, OPL) odnotowano po ≤ 5 notowań.

Spośród gatunków drzew oraz konkretnych typów lasu największą rolę w toponimii odegrały dąb (800) i dąbrowa (731); po dołączeniu 11 nazw pochodzących od żołądza daje to sumę 1542 (22,1% nazw lasowych). Nazwę Dąbrowa nosi 215 miejscowości (13,9% oddębowych), Dąbrówka 114, Dębina 103. Ponad połowa wszystkich wystąpień nazwy Dąbrowa (123) przypada na 4 województwa: WLP 36, ŁDZ 32, MAZ 30 i LBL 25. Dąbrówka notowana 114 razy jest najczęstsza w 5 regionach: MAZ 21, ŁDZ 19, MŁP 13 oraz LBL i KJP po 11 (ok. 66%). Podobną lokalizację mają miejscowości o nazwie Dębina, która w MŁP powtarza się 19 razy, w LBL i ŁDZ po 13, w WLP – 12 (łącznie 57 razy). Znacznie dalej w rankingu znajdują się: Dąbie 35, Dębowiec 27, Dębniak 22, Dąbrowica i Dąbrówki. Przy tzw. ścianie wschodniej Polski (WMZ, PDL, LBL i PDK) leżą miejscowości biorące nazwę od dębu w języku rusińskim – *dub*. W innych rejonach (ZPM, POM, KJP, WLP, ŁDZ, ŚLK, MŁP) notowane są sporadycznie. Jest ich w sumie 68, z czego tylko kilka z 2–4 powtórzeniami (Dubielno, Dubicze, Dub, Dubie, Dubiel, Dubienka, Dubiny, Poddubówek); pozostałe są unikatowe, często bardzo oryginalne, np. Dubasiewszczyzna, Dubašno, Dubidze, Dubisy. Od kresowej nazwy dąbrowy pochodzą zaledwie trzy toponimy: Dubrawa (MAZ), Dubrowskie (LBL) oraz prawdopodobnie Dubryk (POM). Najmniej nazw oddębowych jest w województwach: LBS, OPL, DLŚ i ZPM.

Lipa dała nazwę 857 miejscowościom, co stanowi 12,3% nazw lasowych. Wśród nich najczęściej powtarzają się: Lipie 45, Lipiny 44, Lipowiec 23, Lipnik 21, Lipa 20 oraz Podlipie 11. Jednoczłonowe toponimy notowano najczęściej w MŁP (Lipie 15, Lipowa 7), MAZ (Lipiny 14, Lipy 9, Lipniki i Lipa po 7) i LBL (Lipniak 7, Lipiny 6, Lipinki 5). Dość często, jednakże <10 razy, toponimy z tej grupy występują w WMZ (m.in. Lipowo 7, Lipińskie i Lipowiec po 3 razy, Lipniak i Lipnik, Lipniki po 2), WLP (Lipiny 7, Lipka 4, Lipowiec i Lipnica po 2), ŁDZ (Lipie i Lipiny po 4, Lipka 3), PDK (Lipie 5, Lipowiec 3, Lipnica, Lipnik i Lipowica po 2). Toponimy dwuczłonowe są zwykle niepowtarzalne, czasem wskazujące na region geograficzny, np. Lipinki Łużyckie czy Lipowa Tucholska.

Drugi z gatunków budujących warstwę drzew grądu lipowo-grabowego występuje w 505 nazwach (7,25% lasowych), a najliczniejsze są: Grabina 45, Grabowiec 40, Grabówka 35, Grabowo 32 i Grabniak 26. Toponimy jednoczłonowe mają najwyższą frekwencję w regionach z największą liczbą nazw z tej grupy, tzn. w: MAZ (Grabina 14, Grabowo 7, Grabniak 6, Grabowiec 4), MŁP (Grabie 10, Podgrabie 5, Grabina 3), PDK (Grabniak 5, Grabiec 4, Grabie 3), ŁDZ (Grabowiec 5, Grabina 4, Grabowa 3), LBL (Grabowiec 6, Grabówka 6), PDL (Grabowiec 5, Grabowo 5, Grabówka 3). Analogicznie do toponimów związanych z lipą, także te pochodzące od graba najrzadziej spotykamy w zachodniej i północnej części kraju (OPL, DLŚ, LBS, ZPM, POM). Od terminu *grąd* wzięło nazwę 115 miejscowości (1,65% kategorii II), w tym Grądy 39 (MAZ 11, MŁP i PDK po 5, WLP 4, LBL 3); pozostałe występują po kilka razy lub są unikatowe. Nazwy z tej grupy są najczęstsze w MAZ, WMZ i PDL, we wszystkich pozostałych regionach znaleziono ich <10 , w tym zaledwie po jednym w POM, KJP, LBS, DLŚ i OPL, a żadnego w ŚLK.

3.2. Łęg i ols w toponimii

Dwukrotnie więcej niż tych z rdzeniem Grąd- jest nazw miejscowych wywodzących się od łęgu – 235, czyli 3,4% lasowych, w tym Łęg ma 63 powtórzenia (MŁP 22, ŚLK 8, ŁDZ, MAZ i PDK po 6), Łęgi 19 (MŁP 9), Załęże 15 (głównie PDK, MŁP i ŚLK); ponad połowa występuje od 1 do 10 razy, a zdecydowana większość nazw dwuczłonowych, rozproszonych w różnych rejonach, jest niepowtarzalna. Jeden z gatunków budujących drzewostan łęgu jesionowo-olszowego – jesion (znacznie

częściej jako jasiień) – dał nazwę 174 miejscowościom (2,5% lasowych). Toponimów motywowanych tą drugą formą znaleziono ponad 4-krotnie więcej, a w PDK, LBS i DLŚ wszystkie nazwy pochodzą od staropolskiego terminu *jasiień*. Najczęstsze są: Jasiień 17, Jasieniec i Jesionka po 12, Jasienica 11, Jasionka 10. Najwięcej (>20) nazw z tej grupy mają województwa MAZ, MŁP i PDK, najmniej (≤ 5) PDL, ZPM, POM, DLŚ i ŚLK.

W grupie toponimów odwierzbowych (łącznie 266; 3,8% lasowych) nazwę rodzajową odnaleziono w 142, a najczęstsze to: Wierzbica 18 (głównie LBL, ŚWK, MAZ i MŁP), Wierzbno 11 (MAZ, OPL), Wierzbie (OPL, ŚLK) i Wierzbowo – po 9 w LBL, PDL i WMZ, Podwierzbie 6 (LBL, MAZ, PDL). Reszta nazw (117) przypada na konkretne gatunki wierzb, w tym najwięcej na rokitę – 68 (ponad 70% pochodzi z MAZ, ŁDZ, MŁP, POM, LBL, ZPM, PDK, KJP, 3–10 przypadków w każdym regionie; w pozostałych są sporadyczne); najczęstsze to Rokitno 9, Rokicie 8, Rokitnica 7, Rokitki 6 i Rokiciny 4. Dla łoży, czyli wierzby szarej, znaleziono 31 jednostek (z czego Łoży 7, Łozice 3, Łoza, Łozowica i Łożnik po 2), położonych w 10 regionach; maks. 6 toponimów odnotowano tylko w PDK i ZPM, dla iwy 25 (w tym Iwiny 4, Iwino 3), które pochodzą z 9 regionów (1–4 wystąpienia): DLŚL 4 MAZ 4 KJP, ŁDZ po 3, POM, ZPM po 2, PDK, MŁP po 2, ŚWK 1.

Od nazwy *topola* wywodzą się 53 toponimy (Topola 9, Topole 4; pozostałe 1–2 razy), głównie w Polsce północnej i północno-zachodniej, od jej staropolskich określeń (*jabrząd, papla*) 5 kolejnych: Jabrządki (PDK), Jabrzedzina (ŚWK), Paplin (ŁDZ, MAZ) i Paplinek (ŁDZ). Brak natomiast toponimów wskazujących jednoznacznie na topolę białą (*białodrzew, białodrzewie* itp.). Trzykrotnie więcej jest nazw własnych przypadających na osikę (w tym Osiny 49, Osina 11; reszta ma ≤ 10 notowań) oraz jej ludowe nazwy (m.in. *osa, oska*², *łosica, nosica, trzepiecina*) – w sumie 36, np. Osie 2, Osia Góra, Oska, Oskowo, Łosiniec 4, Łosiny 3, Łosice 2, Łosinno, Noski 4, Noskowo 4, Nosków 2, głównie z rejonów północnych i wschodnich, oraz Trzepieciny i Trzepietniak w LBL. Wszystkie topole dały łącznie nazwę co najmniej 225 miejscowościom (3,2% lasowych).

Duża liczba nazw miejscowych pochodzi od olszy, budującej warstwę drzew łęgu, jak i olsu, oraz od olszyny (łącznie 353), przy czym tych z rdzeniem Olch-, Ols- i Oles- jest niemal 4-krotnie mniej – 93; w sumie daje to 446 przypadków (6,4% kategorii II). Najczęściej występują: Olszyny 42 (PDK 12, MŁP 10), Olszyna 26 (głównie MŁP, LBL, ŚLK i WLP), Olszanka 21 (PDL, MAZ, LBL), Olszówka 19 (SW Polska oraz LBL i ŚWK), Olszewo 17 (WMZ, PDL) i Olszynka 13 (różne regiony). Największe nagromadzenie toponimów pochodzących od olszy i lasów olszowych jest w południowej Polsce.

3.3. Buczyna i jaworzyna w toponimii

Toponimów związanych z bukiem i buczyną znaleziono 382 (5,5% lasowych), ale to nazwy z rdzeniem Buk- są 1,8-krotnie częstsze niż te z członem Bucz-. Wśród nazw jednoczłonowych w pierwszej grupie najczęściej spotykane to: Bukowiec 43 (MŁP 9, WLP 6, KJP 5, ŁDZ 4), Bukowina 22 (MŁP i PDK po 5), Buk 13 (MŁP 4), Bukowa 13 (PDK, MŁP, ŚWK, sporadycznie inne regiony), Bukowo 12 (ZPM 6, POM 4), w drugiej zaś Buczyna 24 (PDK 6, MŁP 4, ŚLK i ŚWK po 3), Buczek 17 (ŁDZ i KJP po 4), Bucze 15 (MŁP 12), Bucznik 10 (MŁP 4, PDK 3). Nazw przyimkowych od buka i buczyny jest zaledwie 15 (m.in. Na Bukową, Pod Buczyną, Pod Bukami, Zabucze). Ponad 61% nazw miejscowych od buka i buczyny przypada na rejony południowe: MŁP ok. 80, PDK i ŁDZ po ok. 40; w przedziale ≥ 20 –30 znalazły się LBL, DLŚ, ŚLK i ŚWK, >20% odnotowano na północno-zachodzie (w kolejności: POM, WLP, KJP, ZPM – ok. 20 toponimów w każdym z regionów).

Różne gatunki klonu dały 209 toponimów (3% lasowych), ale trzy czwarte z nich (158) wzięło nazwę od jaworu i jaworzyny, w tym Jawornik 12 (PDK 9) i Jawor 11 (DLŚ 3, ŁDZ 2); 5–9 wystąpień mają jeszcze Jaworze, Jaworek, Jaworów i Jaworznik. Toponimy z grupy jaworu odnotowano przede wszystkim w południowej Polsce, a najwięcej (ok. 38%) w dwóch regionach: MŁP 35 i PDK 28. W przedziale ≥ 10 –20

²Nie włączono do tej grupy nazw z rdzeniem Osiek- i Osiecz-, które raczej wywodzą się od staropolskiego *osiek*, czyli 'przysieka, zasiek' i znalazły się w kategorii IV – inne toponimy odlesne.

przypadków znalazły się MAZ, ŚLK, DLŚ, ŁDZ i ŚWK; pozostałe województwa mają ich po ≤ 6 , z wyjątkiem WMZ, gdzie nie ma żadnej nazwy z tej grupy. Z kolei nazwy z podgrupy Jaworza (np. Jaworzec, Jaworzna, Jaworznicza, Jaworzno, Jaworzycze i toponimy dwuczłonowe) skupione są głównie w ŚLK i OPL. Toponimy z rdzeniem Klon- nie mają wielu powtórzeń (maks. Klonowo 6, Klonów 5) i są spotykane w różnych częściach Polski (od 1 w PDK do 7 w WMZ i 8 w ŁDZ), z wyłączeniem jednakże ŚLK, OPL, LBS i ZPM.

3.4. Inne drzewa liściaste w toponimii

Znacznie mniejszą rolę toponimiczną odegrały wiązy – 109 nazw (niespełna 1,6% omawianej kategorii), z czego 94 (86,2%) pochodzi od wiązu górskiego, czyli brzostu, a także form regionalnych: brzóst (m.in. Brzóstków, Brzóstowa, Brzóstownia, Brzóstówka, Piaski Brzostowskie w ŁDZ, WLP i ŚWK), brzust (np. Brzustów, Brzustówek, Brzustówka w ŁDZ i MAZ) oraz brzest (Brzestowa, Brzestowy w MŁP i ŚLK). Głównie na południowych i wschodnich obrzeżach Polski występują toponimy nawiązujące do kresowej nazwy tego wiązu – *berest*, bądź od terminu *brzeście* (także *brzeście*, *brzuście*, *brzyście*, *brzeszcze* itp.), np. Berest i Bereśnik w MŁP, Berestki i Bereś w LBL, Brzeszcze w MŁP, Brzeźnica w WLP, Brzeście w LBL i MAZ, Brześcianka w PDL, Brzuściny i Brzuśnia w ŁDZ, Brzuśnik w ŚLK czy Brzyście w PDK. Większość nazw jest niepowtarzalnych, wyjątek stanowią: Brzeście 10 (ŚWK 6), Brzostek 6 i Brzostowo 5 (obie w różnych rejonach) czy Brzustów 3 (ŁDZ i MAZ). Blisko dwie trzecie toponimów z podgrupy brzostu odnotowano w 6 obszarach: ŁDZ, ŚWK, MAZ, LBL, MŁP i PDK. Nazwy z rdzeniem Wiąz- (tylko 15) są rozproszone w całym kraju.

Do brzozy nawiązują 683 nazwy miejscowe (9,8% lasowych), z czego ok. 1/3 zawiera rdzeń wywodzący się od *brzozy* (w różnych regionach także: *brzózka*, *brzózka*, *brzózka*, *brzuza*, *brzuska*), ale prawie dwukrotnie więcej (452) jest tych pochodzących od nazwy kolektywnej – *brzezina*. W pierwszej podgrupie najliczniejsze są: Brzozówka 22 (MAZ 5, MŁP 4), Brzózki 14 (KJP i ŚLK po 3), Brzozowa 11 (ŚWK i MAZ po 3), Brzozowiec i Brzozowo – po 10 (różne regiony). W drugiej natomiast >20 notowań mają: Brzeziny 86 (MŁP 14, LBL 13, ŚLK 11, ŁDZ 11, MAZ 10, PDK 7), Brzezina 36 (MŁP 16, ŁDZ 5, ŚWK 5, WLP 5), Brzezinki 32 (MAZ 7, ŁDZ i MŁP po 5, ŚWK 4), Brzezina 29 (po 4 – LBL, OPL i ŚWK, po – 3 MŁP, PDK i DLŚ), Brzeźno 27 (WLP 5, KJP i POM po 4), Brzezinka 22 (MŁP i ŚLK po 4) oraz Brzeźnica 22 (MŁP 4, ŚWK 3). Od nazwy drzewa w języku rusińskim wywodzą się takie toponimy, jak Bereza, Berezka, Berezów, Berezówka, Berezyszczce, Berezńica-Kolonia, przypuszczalnie także Berezki, Berezńica, Berezńica Niżna, Berezńica Wyżna (południowy wschód, głównie LBL, PDK, MŁP i ŚWK). Ogółem znacznie więcej toponimów pochodzących od brzozy i brzeziny jest w regionach środkowo-wschodnich i południowych Polski niż w zachodnich i północnych.

Jarząb pospolity (jarzębina) występuje w 27 nazwach przede wszystkim w Polsce środkowej i północnej, a regionalna nazwa chorab tylko w 3 (KJP, WMZ). Z kolei jarząb brekinia (brzek) pojawia się w 6 nazwach unikatowych: Brzekiniec w WLP, Brzękowice w ZPM oraz Brzękowice Dolne, Brzękowice Górne, Brzękowice w Polu i Brzękowice-Wał w ŚLK. Razem grupa liczy 36 toponimów (tylko 0,5% kategorii II).

Spośród gatunków domieszkowych większe znaczenie w toponimii ma czereśnia. Wprawdzie dla tej nazwy znaleziono tylko 2 toponimy (Czereńka w MAZ i Czereśnia w PDK), za to aż 63 łącznie przypada na jej regionalne nazwy: strzesznia (25; LBL i WLP po 4), teresinka (19; WLP 5, ŁDZ 4, LBL i KJP po 3), trześnia (15; PDK 7) i krześnia (4; różne rejony); brak takich jednostek nazewniczych w PDL, WMZ, ŚLK i OPL. Z kolei czeremchę i trzemchę (dawna nazwa drzewa) – odnotowano odpowiednio 4 i 18 nazwach, w większości regionów (w tym MAZ 4, ŚWK 3). Te dwa gatunki z sumą 87 toponimów mają 1,2% udziału w kategorii II.

3.5. Krzewy liściaste w toponimii

Gdy idzie o gatunki krzewów liściastych (czasem osiągających formę bądź rozmiary niewysokich drzew), na uwagę zasługują leszczyna, kalina, kruszyna i głóg – łącznie 325 wystąpień (ok. 4,7% kategorii II). Od leszczyny wywodzi się 101 nazw

miejscowych, od orzecha – 56, przy czym tylko 4 mają >10 powtórzeń: Leszczyny 17, Leszcze 14 oraz Leszczyna i Orzechowo po 11. Najwięcej toponimów (w przedziale 9–14) z rdzeniem Leszcz- odnaleziono w 7 obszarach: MAZ, PDK, LBL, MŁP, WLP, ŁDZ i PDL. Po dodaniu nazw wywodzących się od orzecha (najczęściej w ŁDZ i MAZ) w czołówce nadal pozostają te same województwa, choć z nieco inną kolejnością: MAZ 21, ŁDZ 19, *ex equo* PDK, MŁP, WLP i PDL – po 14 oraz LBL 13. Trzy regiony (DLŚ, POM, ŚWK) mają po ≤5 toponimów, a w dwóch (LBS, OPL) brak nazw z tej grupy. Kalinę odnajdziemy w 105 toponimach, a najczęstsze to Kalinówka 14 (LBL 6), Kalina 11 (WLP 4) i Kalinowo 11 (MAZ 5, PDL 3). Od 12 do 19 przypadków odnotowano w ŁDZ, MAZ, PDL, LBL i PDK, pozostałe regiony mają <10 wystąpień, w tym ŚLK, ŚWK, POM, OPL, SBS, PDK tylko po 1–2. Kruszyna dała nazwę 32 miejscowościom, a 15 z nich nosi właśnie tę jednoczłonową nazwę. Najwięcej, bo 12 toponimów z tej grupy, jest w KJP, przy ich braku w PDP, MŁP i SBS. Liczbę 31 jednostek nazewniczych osiągnął głóg (w tym Głogowiec 8 i Głogowa 6), z czego niemal połowa w ŁDZ (9) i WLP (5); brak nazw pochodzących od tego krzewu aż w 7 rejonach: ŚLK, SBS, ZPM, POM, ŚWK, LBL i PDK.

4. Dyskusja

Drzewostany liściaste zajmują aktualnie 31,7% ogólnej powierzchni lasów Polski (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). Toponimy jednoznacznie wskazujące na gaj [według *Słownika pojęciowego języka staropolskiego* (2011–2015), *gaj* to ‘mały las’, ale też ‘gałęzie, chrust’], pochodzą najczęściej z obszaru centralnej i południowej Polski (MAZ, ŚWK, MŁP i ŁDZ); w miarę oddalania się od tych regionów ich frekwencja znacznie spada, a zupełnie sporadyczne są w POM, SBS i OPL, co można wiązać z wielowiekowymi wpływami pruskimi/niemieckimi oraz czeskimi (Czarnecka, 2022). Nazwa osobowa Gaj znana jest od 1414 r. (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Zawadzki (2002) wśród 1000 najpopularniejszych nazwisk umieścił dwa: Gajewski (z czego ponad 50% osób w całej dolinie Wisły) i Gaj (ok. 85% w południowej Polsce). Obecnie antroponimy Gajewski, Gaj, Gajek i Gajos (razem 40,8 tys. przypadków) zajmują odpowiednio miejsca 11./7., 89./39., 92./40. i 119./47. na liście nazwisk odleśnych/lasowych. Znacznie mniej liczne są: Gajowniczek, Zagajewski, Gajownik i Gajkowski (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Ze względu na inny źródłosłów (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015), nie uwzględniono w klasyfikacji takich popularnych nazwisk z rdzeniem Gaj-, jak Gajda i Gajdziński (staropolski *gajda*, to ‘człowiek niezgrabny, słabowity’) czy Bugajski (od *bugaj*, czyli ‘zakole rzeki’).

Tak jak w przypadku toponimów ogólnoleśnych (Czarnecka, 2022), w poszczególnych grupach dendrotoponimów znajdują się liczne nazwy wskazujące na region fizycznogeograficzny (np. Brzeziny Śląskie, Dąbrowa Białostocka, Dąbrówka Tczewska, Dębica Kaszubska), położenie względem stron świata (Jasieniec Południowy, Jasieniec Północny, Lipowa Góra Wschodnia, Lipowa Góra Zachodnia), położenie topograficzne (Bukowiec Niżny, Wyżny Bukowiec, Grabiszycze Dolne, Grabiszycze Średnie, Grabiszycze Górne, Klonowo Dolne, Klonowo Górne, Leszczawa Dolna, Leszczawa Górna, Załęże Niżne, Załęże Wyżne), ich wielkość (Klonownica Duża, Klonownica Mała, Lipki Małe, Lipki Wielkie, Osina Duża, Osina Mała), wiek (Brzozów Stary, Brzozów Nowy, Stara Dąbia, Nowa Dąbia, Stare Orzechowo, Nowe Orzechowo), kolejność powstawania (Buczyna Pierwsza, Buczyna Druga, Jaworzyna Pierwsza, Jaworzyna Druga, Zadębie Pierwsze, Zadębie Drugie, Zadębie Trzecie i in.) oraz przynależność etniczną (np. Dąb Polski, Dąbrówka Polska, Dąbrówka Pruska, Dąbrówka Ruska, Grabie Polskie, Jawornik Polski, Jawornik Ruski, Pod Polskie Brzozie) lub społeczną ich mieszkańców (Dębno Królewskie, Dębno Poproboyszczowskie, Olszyc Szlachecki, Olszyc Włościański, Podłęże Szlacheckie, Podłęże Królewskie, Topola Królewska, Topola Poduchowna, Topola Szlachecka).

Pierwsze miejsce wśród dendrotoponimów zajmują dąb (wszystkie gatunki z rodzaju *Quercus*, a głównie *Q. robur*, rzadziej *Q. petraea*, który jest częstszy w zachodniej części kraju i nie występuje na północnym wschodzie; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Modrzyński et al., 2006) oraz dąbrowa. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, jest ich ponad 1500, czyli więcej niż dotychczas podawano w literaturze, tj. ok. 1200

Rycina 1 Świetlista dąbrowa w Kampinoskim Parku Narodowym, zachodnia część Kotliny Warszawskiej (fot. B. Czarnecka 2010 r.).

jednostek nazewniczych (Bijak, 2017; Makarski, 2010). U Słowian dęby cieszyły się wielką estymą, jako drzewa „dobre”, „czyste”, „święte”, „mocne” (Bijak, 2017; Marczevska, 2002; Marszałek, 2017), stąd też zapewne ich popularność w toponimii. Najpospolitsze nazwy miejscowe powtarzają się w tych samych regionach wielokrotnie, co świadczy o historycznym, powszechnym występowaniu drzewostanów dębowych. Dotyczy to przede wszystkim szerokiego pasa Polski centralnej (MAZ, WLP, MŁP, ŁDZ i LBL), który obejmuje zasięg „sztandarowego” zbiorowiska leśnego z dębem – świetlistej dąbrowy *Potentillo albae-Quercetum* (Rycina 1), podczas gdy różne typy kwaśnych dąbrów, jak dąbrowa z trzęślicą modrą *Molinio caeruleae-Quercetum* i dąbrowa trzcinnikowa *Calamagrostio arundinaceae-Quercetum* (te dwie jednostki w WLP, LBS, ŚLK), kwaśny las bukowo-dębowy *Fago-Quercetum* (POM, ZPM, LBS), dąbrowa podgórska *Luzulo luzuloidis-Quercetum* (głównie Przedgórze Sudetów i południowa WLP) i in., mają znacznie bardziej ograniczone zasięgi (Ceitel, 2006; J. M. Matuszkiewicz, 1988, 1993, 2001; J. M. Matuszkiewicz & Kozłowska, 1991; W. Matuszkiewicz et al., 2012).

Świadkami dawnych lasów dębowych są niektóre drzewa chronione w formie pomników przyrody (Rycina 2) lub kandydaci na pomniki, owi „mocarze czasu” jak określił je Hereźniak (2013). Spośród niemal 1,2 tys. takich obiektów, łącznie dla dębu szypułkowego i bezszypułkowego (*Centralny rejestr form ochrony przyrody, 2022; Rejestr polskich drzew pomnikowych, 2022*), w lasach znajduje się zdecydowana mniejszość; pozostałe rosną w arboretach, parkach pałacowych, dworskich, miejskich lub zdrojowych, bądź na cmentarzach, co świadczy o tym, że raczej nie są pozostałościami dawnych drzewostanów puszczańskich. Na co najmniej 700 lat szacowany jest wiek trzech drzew dębu szypułkowego: dąb Bażyńskiego (WMZ), Jan Kazimierz (KJP), Bartek (ŚWK) i jednego bezszypułkowego Wolanin (ZPM), kolejnych kilkunastu na >600 lat. Liczba rezerwatów przyrody z dębem lub dąbrową w nazwie wynosi odpowiednio 31 i 13, najwięcej w regionach występowania różnych postaci dąbrów (MAZ, WLP, ŁDZ, LBS i ZPM); drzewostany dębowe są również chronione w wielu innych obiektach.

Najstarsze nazwy osobowe z tej grupy (Dąbek, Dębek) odnotowano już w 1206 r. Na przestrzeni XIV–XV w. pojawiały się kolejne, m.in. Dąb, Dąbała, Dąbrowa, Dębica (‘żerdź’ lub ‘lasek dębowy’), Dębic(s)ki, Dębniak (‘karłowaty dąb’), Dębny, Dębonos (‘ten kto nosił dęby’), Kazidąb (‘ten kto niszczył dęby’) czy Porzydąb (‘ten kto rozcinał dęby’), ale też Żaluda – od *żołądź*, czyli owoc dębu (m.in. Bijak, 2017; Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Kwaśniewska-Mżyk, 1981; Makarski, 2010; Naruszewicz-Duchlińska, 2012). Nazwiska z końcówką, czyli

Rycina 2 Grupa pomnikowych drzew dębu szypułkowego na skraju doliny rzeki Szum w Górecku Kościelnym, Roztocze Środkowe (fot. B. Czarnecka 2002 r., za: Czarnecka, 2016).

sufiksem -ski/-cki (w tej i innych grupach), tworzą nazwy istniejących już miejscowości. Nazwiska Dąbrowski i Dąbrowska, pierwsze na liście odleśnych, nosi obecnie 86,6 tys. osób (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Najczęściej występują one w MAZ (ok. 19,8 tys.), PDL (ponad 6,5 tys.) i KJP (5,8 tys.), przy czym PDL jest jedynym regionem (oprócz POM i WMZ, gdzie przoduje Wiśniewski), w którym najwięcej mieszkańców nosi nazwisko odleśne (Broń, 2019; *Ranking 100 najpopularniejszych nazwisk żeńskich i męskich w Polsce*, 2021). W grupie nazwisk wywodzących się od dębu i dąbrowy (w postaci z rdzennym Dąb- oraz Dęb-, czasem z wtórnym Demb-, Domb-, Dub-), pospolite są jeszcze: Dębski, Dąbek, Dębowski, Dubiel (po części może wywodzić się od dębu w języku rusińskim – *dub*, ale też od ‘rybki do karasia podobnej’ lub staropolskiej nazwy głupca; Naruszewicz-Duchlińska, 2012; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015), Dąbkowski, Dębicki, Dębiński, Dembiński, Krasnodębski, Dąbek, Dombrowski, Dembowski, Dąbrowa, Dębiec, Dembski, Dembek – wszystkie w pierwszej setce kategorii lasowe; łącznie 77,8 tys. Nie mieszczą się w niej natomiast Dubiński, Dębkowski, Dombek, Dubas, Dąbski oraz Żołędz z 1–1,7 tys. wystąpień każde (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Ponad 370 antroponimów oddębowych (Makarski, 2010) potwierdza wyróżniającą się rolę dębu w nazewnictwie polskim i świadczy o powszechnym występowaniu tego drzewa i budowanych przezeń drzewostanów. Obecny udział lasów dębowych w ogólnej powierzchni lasów Polski to tylko 8,0% (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021), co równa się szacowanemu udziałowi samych dąbrów w czasach pogańskich (Szuflet, 2005). Jest to efektem ich masowej eksploatacji ze względu na właściwości drewna dębu. Dębina – ciężka, twarda i odporna na ścieranie, a przy tym o przyjemnej dla oka barwie, była i jest bardzo ceniona jako materiał konstrukcyjny i stolarski, a w dawnych wiekach także w szutnictwie, bednarstwie i kołodziejstwie. Korę dębu wykorzystywano w medycynie ludowej i garbarstwie; czynność garbowania skór

Rycina 3 Zapusty brzozowe na porzuconych polach w okolicy Tomaszowa Lubelskiego na Roztoczu Środkowym (fot. B. Czarnecka 2018 r.).

nazywano nawet dębieniem. Żołędzie z kolei były istotnym składnikiem diety nie tylko zwierząt leśnych, ale i świń domowych, po wysuszeniu i zmieleniu używano ich jako namiastki kawy, a w latach nieurodzaju dodawano do mąki (Marszałek, 2017).

Brzoza nie należy wprawdzie do podstawowych gatunków lasotwórczych, jest jednak bardzo rozpowszechniona, co znalazło odzwierciedlenie w toponimii. Jest druga na liście rankingowej dendrotoponimów. Makarski (2006) znalazł dla niej ok. 600 wystąpień; niniejsza analiza wykazała ich przynajmniej 680. Prawie 2/3 wszystkich nazw miejscowych wywodzi się od terminów kolektywnych: *brzezie*, *brzezina*, tj. las brzozowy, ale też drewno tego gatunku. Nie wszystkie jednak toponimy z rdzeniem Brzez- lub Brzeż- (np. w nazwach Brzezno, Brzeźno, Brzeźnica itp.) muszą wywodzić się od brzozy; możliwy jest ich związek z terminem *brzeg* (Makarski, 2006).

Znacznie więcej toponimów z rdzennym Brzoz- (regionalnie także z pisownią brzoza, brzózka, brzóska, brzuza, brzуска³, w wersji kresowej bereza) i wtórnym Brzez- lub Brzeż- odnotowano w regionach środkowo-wschodnich i południowych niż w zachodnich i północnych. Pospolita w całej Polsce (z wyjątkiem wyższych położeń górskich) brzoza brodawkowata *Betula pendula*, w niewielkim stopniu tworzy zwarte drzewostany, np. kwaśnego lasu brzozowo-dębowego *Betulo-Quercetum* na przymorzu. Bardzo często natomiast inicjuje sukcesję wtórną na terenach wylesionych (Rycina 3) ze względu na szeroką amplitudę ekologiczną oraz cechy gatunku pionierskiego, jak m.in. niewielkie wymagania pokarmowe i odporność na stres środowiskowy, szybkie osiągnięcie fazy dojrzałości generatywnej, anemogamię, obfitą produkcję anemochorycznych nasion, tworzenie ich zapasu w glebie, czyli banku nasion (Franiel, 1999, 2012; Zarzycki, 1979).

Z kolei brzoza omszona *B. pubescens*, o podobnym zasięgu geograficznym, jest znacznie rzadsza i ograniczona w swoim występowaniu do gleb wilgotnych, organicznych lub mineralno-organicznych. Na północnym wschodzie wraz z sosną i brzozą brodawkowatą buduje drzewostan borealnej brzeziny bagiennej, tj. zbiorowiska *Betula pubescens-Thelypteris palustris* (Rycina 4), a jako domieszka występuje też w wilgotnych lasach dębowych (J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012). Udział drzewostanów brzozowych szacowany jest ostatnio na 7,0% (Rocznik statystyczny leśnictwa, 2021). Liczba rezerwatów z brzozą w nazwie nie przekracza 10, a okazałe drzewa, zarówno pomnikowe, jak i kandydujące do tego miana, rosną przede

³Pisownia jest bardzo zróżnicowana nawet w tej samej okolicy, np. Rumunki Brzóske, część wsi Brzuze (KJP).

Rycina 4 Brzezina bagienna nad jeziorem Brzeziczno, Polesie Zachodnie (fot. B. Czarnecka 2003 r.).

wszystkim na terenach pozaleśnych, najczęściej zurbanizowanych (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

Drzewu temu przypisywano w przeszłości wiele znaczeń, często przeciwstawnych, m.in. uosabiała życie i śmierć, wdzięk i łagodność, smutek i płacz (zapewne od obfitego wydzielania soku, czyli staropolskiej *oskoły*, po nacięciu pnia lub gałęzi), oczyszczenie i niewinność (Kopaliński, 1990). Powszechne występowanie brzozy w dawnych wiekach potwierdzają liczne nazwiska, odnalezione w dokumentach z kilku regionów, najczęściej MAZ i MŁP oraz ŚLK, PDK i WLP (m.in. Bijak, 2017; Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Makarski, 2010; Naruszewicz-Duchlińska, 2012). Najstarsze z nich to Brzezisz (1288); w XIV stuleciu notowane były kolejno: Brzeźnic, Brzoza i Brzezina, najwięcej zaś w XV w.: Brzózka, Brzezka, Brzezinka, Brzozy, Brzezic(s)ki, Brzozak, Brzozowski, Brzezowski, Brzeziński, Brzeziński, Brzaziński. Aktualnie na liście najczęstszych antroponimów z kategorii lasowych znalazły się: Brzeziński – 8., Brzozowski – 11., Brzóska – 62., Brzoza – 66., Brzezicki – 69., Brzózka – 72., Bereza 91. i Berezowski – 94. miejsce; w sumie prawie 65,6 tys. przypadków. Poza pierwszą setką są jeszcze dwa – Brzoska i Brzowski, każde notowane nieco ponad 1000 razy (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Według Zawadzkiego (2002) posiadacze dwóch najpopularniejszych nazwisk – Brzeziński i Brzozowski, zamieszkują, odpowiednio, głównie w WLP, MAZ, KJP, POM i WMZ oraz w centralnej i północno-wschodniej Polsce.

W kategorii nazw lasowych jest blisko 1,5 tys. związanych łącznie z grądem oraz lipą (lipa drobnolistna *Tilia cordata* i szerokolistna *T. platyphyllos*) i grabem *Carpinus betulus*, jako podstawowymi składnikami drzewostanu lasów grądowych, których udział w czasach pogańskich szacowany jest na 41,6% (Szuflet, 2005). Obecnie różne postaci grądu obejmują praktycznie całą Polskę z wyjątkiem wyższych położeń górskich (Faliński & Pawlaczyk, 1991, 1993; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012), jednakże drzewostany z przewagą grabu zajmują jedynie 1,4% powierzchni leśnej, a udział lipy jest wręcz symboliczny, tj. <0,1% (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). Lasy grądowe z klasy *Querco-Fagetea* należą do trzech jednostek syntaksonomicznych: grąd subatlantycki, albo gwiazdnicowy *Stellario holostea-Carpinetum* (Pobrzeże Bałtyku i Pojezierze Pomorskie), grąd środkowoeuropejski *Galio sylvatici-Carpinetum* (południowa i środkowa część Polski zachodniej) i grąd subkontynentalny *Tilio cordatae-Carpinetum* (wschód Polski; Rycina 5).

Analogicznie do toponimów wywodzących się od lipy i grabu, te motywowane grądem (*grąd* to 'wyższe i suche miejsce wśród bagien'; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015; 'las rosnący na gruncie położonym wyżej'; Doroszewski,

Rycina 5 Grąd subkontynentalny w okolicy Nałęczowa, północno-zachodnia część Wyżyny Lubelskiej (fot. B. Czarnecka 2016 r.).

2019; także „las starodrzewny, obrzedni”; Kozłowski, 1822), najczęściej występują w północnej części zasięgu grodu subkontynentalnego, tzn. w MAZ, WMZ i PDL, najrzadziej zaś w rejonach południowo-zachodnich i północnych (OPL, DLŚ, LBS, ZPM, POM), przy braku w ŚLK. Rezerwatów „grądowych” z nazwy jest w Polsce 14, z czego 5 w MAZ, tych z lipą bądź grabem w nazwie – łącznie kilkanaście, jednak zbiorowiska grądów są też przedmiotem ochrony w wielu innych obiektach. Najstarsza lipa *T. cordata* (wiek >600 lat) rośnie w ŚLK na terenie zurbanizowanym, podobnie jak większość innych, których wiek ocenia się na >500 lat (PDK, ŚLK, ZPM, DLŚ, POM). Spośród kilkudziesięciu zarejestrowanych okazałych drzew grabu przynajmniej kilka ma obwód >3 m, najokazalszy jest osobnik o obwodzie 4,4 m, najprawdopodobniej zrośnięty z dwóch pni, w lesie w okolicach Zaklikowa (PDK), natomiast najstarsze (parkowe) drzewa tego gatunku odnotowano w MAZ, WLP i ŁDZ (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

Przezvisko bądź nazvisko Grąd pojawia się w dokumentach z 1348 r. (Kowalik-Kaleta, 2007), aktualnie nosi je zaledwie kilka osób (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022), natomiast dwa inne – Grądzki i Grądziel (miejsca 163./64. i 337./125., odpowiednio wśród nazwisk odleśnych i lasowych) – ok. 4 tys. mieszkańców Polski. Popularna w toponimii lipa, podobnie jak dąb, zaliczana była do drzew „dobrych” i „błogosławionych” (Bijak, 2017; Marczevska, 2002). Od lipy wywodzi się prawie 1,7 razy więcej nazw miejscowości niż od grabu, co dowodzi, że w dawnych wiekach proporcje udziału obu gatunków w lasach mogły być inne niż dzisiaj. Ponadto lipa, jako drzewo cieszące się większą estymą, a przy tym bardziej użyteczne (miododajne), była także sadzona w otoczeniu domostw i miejsc kultu religijnego (kapliczek, świątyń). Chociaż niektórzy badacze dla obu tych drzew podają podobną liczbę nazw miejscowych, tj. ok. 500 (np. Bijak, 2017; Makarski, 2010), to akurat antroponimy z rdzeniem Grab- są liczniejsze. Oprócz nazwiska Grabowski (drugie na liście odleśnych i lasowych; 57,9 tys. osób), popularne są jeszcze Grabarczyk, Grabski, Grabiec⁴, Grabiński – w pierwszej setce nazwisk lasowych oraz Grabka, Grabarek, Grabek, Grab, Grabias i Grabowiecki w drugiej; łącznie ok. 26 tys. posiadaczy (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Może to być jednak spowodowane niejednoznacznym pochodzeniem nazwisk – od gatunku drzewa lub terminu kolektywnego *grabie* (drzewostan grabowy), bądź od tytułu feudalnego *grabia*, *hrabia*, ale również od *grabić*, czyli ‘kraść, rabować’ lub też ‘zbierać’, np. siano z użyciem narzędzia do grabienia, czyli grabi (Kowalik-Kaleta, 2007; Naruszewicz-Duchlińska, 2012; Zawadzki, 2002). Śląskie nazvisko Graboń

⁴W gwarze śląskiej grab występował także jako *grabiec* (Łuc, 2016).

wywodzi się od gwarowego *graboń*, czyli ‘rżysko, ściernisko wygrabione w polu’ (Magda-Czekaj, 2016). Nazwiska z tej grupy były w użyciu już w XIV–XV w., np. Grabowiec – 1303, Grabowic – 1424 czy Grabiec – 1483 (Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Zawadzki, 2002). Najstarsze antroponimy utworzone od lipy odnotowano w okresie 1394–1445, w kolejności: Lipka, Lipa, Lipiej, Lipnic(s)ki oraz Lipowy (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Obecnie najliczniejsze są: Lipiński (16. miejsce w rankingu nazwisk odleśnych, 10. wśród lasowych; 24,7 tys.), Lipski, Lipka, Lipowski, Lipa – w pierwszej setce nazwisk lasowych oraz Lipnicki, Lipczyński i Lipkowski poza nią; ogółem 27,5 tys. przypadków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Wśród 140 najpospolitszych nazwisk lasowych, te z rdzeniem Lip- mają 1,6 razy mniejszą frekwencję od tych z rdzeniem Grab-. Zdaniem Zawadzkiego (2002) również nie wszystkie toponimy i antroponimy z rdzeniem Lip- wywodzą się od lipy, niektóre mogą pochodzić od staropolskiej nazwy siódmego miesiąca – *lipiec*, którą określano także gatunek miodu lub воск, a nazwisko Lipka może mieć związek ze staropolskim *lipki* (‘lepki’) lub z określeniem Tatarów osiedlonych w Wielkim Księstwie Litewskim – *Lipkowie*.

Toponimy motywowane kolejną grupą zbiorowisk leśnych, mianowicie łęgów i nawiązujących do nich olsów (w wersji oles w południowo-zachodniej Polsce) oraz budujących je drzew (olsza, jesion, wierzby, topole, wiązy), stanowią niemal porównywalną reprezentację terminów z kategorii lasowych do tej tworzonej przez grądy i ich gatunki lasotwórcze (ok. 1,45 tys.). Wśród zbiorowisk łęgowych z klasy *Querc-Fagetea* (Faliński & Pawlaczyk, 1995; J. Matuszkiewicz, 1976; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Pancer-Kotejowa & Zarzycki, 1980; Wojterski, 1980) najbardziej rozpowszechniony jest niżowy łęg jesionowo-olszowy *Fraxino-Alnetum* (Rycina 6), który występuje w dolinach wolno płynących cieków lub na wysiękach,

Rycina 6 Łęg jesionowo-olszowy w przełomowej dolinie rzeki Sopot, strefa krawędziowa Roztocza Środkowego (fot. B. Czarnecka 1998 r., za: Czarnecka & Janiec, 2002).

Rycina 7 Łęg wierzbowy w dolinie Bugu w okolicy Czumowa, Wyżyna Wołyńska (fot. B. Czarnecka 2010 r.).

na terenie całego kraju z wyjątkiem rejonów górskich. Podobny zasięg ma łęg jesionowo-wiązowy *Ficario-Ulmetum minoris*, mniejszy zaś łęg gwiazdnicowy *Stellario nemorum-Alnetum* z dominacją olszy (północna i środkowa Polska) oraz zboczowy łęg wiązowy *Violo odoratae-Umetum* z udziałem dębu i jesionu (zachodni i środkowy niż). W rejonach podgórskich i górskich, dokąd nie sięgają powyższe zbiorowiska łęgowe, występują: podgórski łęg jesionowy *Carici remotae-Fraxinetum* (głównie Przedgórze Sudeckie i Pogórze Karpat, Wyżyny Śląsko-Krakowska i Środkowomłopolska) oraz olszyny górskie – nadrzeczna, czyli olszowy las łęgowy *Alnetum incanae* (Sudety, Karpaty) i bagienna, czyli ols górski *Caltho laetae-Alnetum* (wyłącznie w Karpatach); te ostatnie zbiorowiska tworzone głównie przez olszę szarą *Alnus incana*, nie miały raczej wpływu na nazewnictwo odłęgowe. Łęgi towarzyszące ciekom są powszechne w całej Polsce, jednak najwięcej nazw miejscowych z rdzeniem Łęg- oraz wtórnym Łęż- jest w części centralnej (MAZ, ŁDZ) i południowej (MŁP, PDK, ŚLK). W tych regionach odnotowano też najwięcej toponimów pochodzących od jesionu *Fraxinus excelsior*, a znacznie częściej jego regionalnej nazwy *jasień* (głównie w MAZ, MŁP i PDK) – ogółem 174; Makarski (2006) określa ich frekwencję na ok. 150.

Osobną grupę łęgów tworzą lasy i zarośla z klasy *Salicetea purpureae* (Faliński & Pawlaczyk, 1990; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Wojterski, 1973). Największą rolę w toponimii odegrały zapewne łęgi występujące wzdłuż dużych rzek: łęg wierzbowy *Salicetum albo-fragilis* (w całym kraju z wyjątkiem terenów górskich; Rycina 7) oraz łęg topolowy *Populetum albae* (poza obszarami gór i północnej Polski). Od nazwy rodzajowej wierzby *Salix* i kilku jej gatunków (łosa, czyli wierzba szara *S. cinerea*, iwa *S. caprea* i rokit *S. repens*) pochodzi łącznie ponad 260 jednostek nazwicznych z różnych części kraju, najwięcej z ŁDZ, MŁP i MAZ; Makarski (2006) dla wierzby podaje liczbę ponad 100.

Mimo że dwa typy lasów bagiennych z klasy *Alnetea glutinosae* z dominującą olszą czarną *A. glutinosa*, tj. ols porzeczkowy *Ribeso nigri-Alnetum* (Rycina 8) i znacznie rzadszy ols torfowcowy *Sphagno squarrosi-Alnetum*, swoim zasięgiem obejmują cały niż i wyżyny Polski, udział olszy w powierzchni drzewostanów kształtuje się na poziomie 5,6% (Rocznik statystyczny leśnictwa, 2021). Podobne rozprzestrzenienie mają również łożowiska z wierzbą szarą *Salicetum pentandro-cinereae*, natomiast inne zbiorowiska z udziałem wierzby występują na znacznie mniejszych obszarach: łożowiska z wierzbą rokitą *Betulo-Salicetum repentis* – w północno-wschodniej i wschodniej Polsce, po Polesie Zachodnie, a łożowiska z wierzbą uszatą

Rycina 8 Ols porzeczkowy w Borach Tucholskich (fot. B. Czarnecka 2004 r.).

Myrico-Salicetum auritae – tylko w północno-zachodnich rejonach, będących pod wpływem klimatu atlantyckiego (J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz et al., 2012). Liczba nazw motywowanych olszą i olsem sięga min. 440, co przewyższa wcześniejsze dane – ok. 350 (Makarski, 2006). Pomimo powszechnego występowania bagiennych lasów olszowych, zdecydowanie więcej toponimów z tej grupy przypada na regiony południowe niż północne.

Na liście rezerwatów przyrody jest 18 obiektów z łęgiem oraz 14 z olszyną lub olsem w nazwie (brak w ŁDZ i ŚWK). Olsza czarna nie należy do gatunków długowiecznych, stąd też szacowany wiek najstarszych drzew pomnikowych i kandydatów na pomniki przyrody wynosi ok. 200 lat; dwa najgrubsze (obwód ok. 4,5 m) znaleziono w lasach WLP i LBS (*Centralny rejestr form ochrony przyrody, 2022; Rejestr polskich drzew pomnikowych, 2022*). Rezerваты biorące nazwę od jesionu są tylko dwa – Jasień (ŁDZ) i Jesionowe Góry (PDL). Wśród najokazalszych drzew tego gatunku, o obwodzie >6 m i wieku 200–300 (i więcej) lat, brak występujących w terenach leśnych. Również stare (200–260 lat) i okazałe (obwód pnia nawet >8 m) egzemplarze wierzb, zwłaszcza białej *S. alba* oraz topoli czarnej *Populus nigra* o podobnych rozmiarach, występują na terenach zurbanizowanych. W lasach lubuskich rośnie natomiast druga pod względem grubości topola biała *P. alba* (obwód ok. 5,9 m; wiek ok. 270 lat), a w Puszczy Białowieskiej (PDL) i w okolicach Brzeska (MŁP) także pojedyncze drzewa topoli osiki *P. tremula* o obwodzie ok. 4 m. Oprócz rezerwatu Białodrzw Kopicki (ZPM) brak innych z wierzbą lub topolą w nazwie (*Centralny rejestr form ochrony przyrody, 2022; Rejestr polskich drzew pomnikowych, 2022*).

Do zbiorowisk łęgów i olsów nawiązują bardzo liczne antroponimy, przy czym dużo więcej osób nosi nazwiska wywiedzione od olszy lub olsu. Olszewski z 47,7 tys. notowań zajmuje trzecie miejsce na listach nazwisk odleśnych i lasowych, a wśród tych drugich w 1. i 2. setce są jeszcze: Olszak, Oleś, Olesiński, Olszowy, Olszówka, Olszański, Olszowski, Oleszek, Olesiak, Oleszkiewicz, Olchawa i Olszyński (razem 31,8 tys.). Można również po części rozważać nazwisko Olczak (ok. 8 tys. notowań), które pochodzi od olszy, jak też od imion z rdzeniem Ol- (Zawadzki, 2002). Wśród nazwisk lasowych znaleziono tylko dwa nawiązujące do łęgu – Załęski (46. miejsce; ok. 4,3 tys.), wywiedzione od nazwy miejscowej Załęg (Naruszewicz-Duchlińska, 2012) i Łęgowski (86. miejsce; 2,3 tys.), chociaż w tej grupie jest ponad 230 toponimów. Zdecydowanie bardziej popularne są nazwiska motywowane nazwami drzew rosnących w łęgach i olsach. Na czoło wybija się nazwa osobowa Jasiński (38 tys. osób) – 6. i 5. pozycja w rankingu nazw odleśnych i lasowych. Dalekie miejsca wśród lasowych zajmują Jesionowski (93.), Jesionek (96.)

i Jasionowski (134.). Podobnie jak w przypadku toponimów, także antroponimy znacznie częściej pochodzą od staropolskiej nazwy jesionu – *jasień* lub *jasin*; ta druga wersja pojawiła się przypuszczalnie w wyniku wymowy gwarowej wyrazu *jasień* [jaśyń], spotykanej w WLP (Naruszewicz-Duchlińska, 2012; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). W zapisie przyjęła się uproszczona forma *jasin*, stąd też nazwy miejscowości Jasin, Jasinek, Jasiniec, Jasinowa Kłoda, Stary Jasiniec, Nowy Jasiniec w WLP, KJP, LBS i WMZ oraz popularność nazwiska Jasiński, podczas gdy nazwisko Jasieński nosi tylko 140 osób (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). W grupie nazwisk odwierzbowych znalazły się: Wierzbicki z 20 tys. notowań (18. miejsce wśród ogółu odleśnych, 12. wśród lasowych), Rokicki (32.), Rokita (42.), Wierzbowski (48.), Łoziński (57.), Wierzba (67.), Wierzbiński (89.), Iwiński (97.) oraz Łozowski i Łoza – poza pierwszą setką lasowych, w sumie ok. 64 tys. przypadków. Najstarsze nazwy osobowe z omawianej grupy to Olesznic (od m. Oleśnica) – zapisane w 1312 r. i Łoza – w 1320 r., a pod koniec XIV stulecia m.in. Wirzba, Wierzba, Wirzbina, Wirzbięcic, Rokitek, Rokit (Kowalik-Kaleta et al., 2007; Szczerbowska-Kopacz, 2011).

Toponimy nawiązujące do topoli nie są liczne (ok. 50) i występują głównie na północy i północo-zachodzie. Przyczyną tej niewielkiej frekwencji może być fakt, że w staropolszczyźnie drzewo to, oprócz nazwy dzisiaj funkcjonującej lub zbliżonych (tąpola, topol, topolina, tompolina, tompól) nosiło jeszcze wiele innych, m.in. jarząb, jabrząd, jabrządź, jabrządzina, jarząbek, jarzáb (Makarski, 2006; Marszałek, 2017; Nowik, 1993; Rostański, 1918–1919). Co więcej, nazwy te odnoszono zarówno do topoli czarnej, czyli sokory (ta miała jeszcze kilka nazw „swoistych” – osokor, papla, sokor, sokorzyna, suchorzyna, sykora, sykura), jak i topoli białej, znanej jako białodrzew, białodrzewie, biała topola, topol biała czy biała wierzba (Rostański, 1918–1919). Brak w aktualnym wykazie nazw miejscowych pochodzących od takich określeń, jak tąpola, tompolina, osokor, sykora, białodrzew, znaleziono natomiast kilka innych: Jabrządki (PDK) i Jabrzędzina (ŚWK) oraz Paplin (ŁDZ, MAZ) i Paplinek (ŁDZ). Nie jest wykluczone, że toponimy wywodzące się od tych gatunków topoli mogą „ukrywać się” w grupie nazw własnych motywowanych jarzębem (jarzębiną).

Trzy razy większa frekwencja charakteryzuje dendrotoponimy przypadające na topolę osikę, która wprawdzie nie należy do głównych gatunków lasotwórczych, ale jest pospolitym drzewem domieszkowym w borach i lasach mieszanych; jej udział w powierzchni drzewostanów wynosi 0,9%, gdy pozostałych gatunków topoli zaledwie 0,1% (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). W dawnej Polsce osika nosiła bardzo różne nazwy, m.in. osa, osica, osiczyna, osika, osikowina, osina, oska, łosica, nosica, nosina, noska, trzepiecina, woska (Nowik, 1993; Rostański, 1918–1919; Rzetelska-Feleszko, 2004). Wcześniej oszacowano liczbę toponimów z tej grupy na ok. 250 (Makarski, 2006), według niniejszej analizy jest ich znacznie mniej – ok. 170. Nie wydaje się uprawnione, by do tej grupy włączać nazwy miejscowe z rdzeniem Osiek- i Osiecz-, te bowiem wywodzą się od staropolskiego terminu *osiek*, czyli ‘przysieka, zasiek’ i jako związane z wyrębem lasów znalazły się wśród innych nazw odleśnych (Czarnecka, w przygotowaniu). Najwięcej jednostek z rdzeniem Osi- (typu Osicze, Osiki, Osina, Osinki), czyli wywodzących się od osiki lub osiny, jest w ŁDZ, MŁP i MAZ, w regionach zachodnich są sporadyczne. W przypadku staropolskiej lub regionalnej nazwy *łosica*, uwzględniono w statystyce (dość arbitralnie) tylko kilkanaście toponimów „naśladowczych” pisownią te z pewnością pochodzące od osiki, jak Łosice czy Łosiny. Pominęto ok. 20 nazw z rdzennym Łos- (m.in. Łosewo, Łosiaki, Łosiewice, Łosiowa, Łośno), które raczej wywodzą się od gatunku ssaka kopytnego – łosia *Alces alces*. Podobnie w odniesieniu do kolejnych określeń topoli osiki (nosica, nosina czy noska) wzięto pod uwagę tylko kilkanaście nazw miejscowych z rdzeniem Nosk-; pochodzenie od osiki nazw z rdzeniem Nos- (typu Nosocice, Nosów, Nosówka) wydało się autorce mniej prawdopodobne. Powyższe toponimy wyraźnie grupują się w północnej połowie kraju. Termin *trzepiecina* znaleziono tylko w dwóch toponimach: Trzepieciny i Trzepietniak (LBL). Nazwa osobowa Topola znana jest od 1482 r. (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Obecnie w pierwszej setce nazwisk lasowych są dwa: Topolski i Topolewski (42. i 100. miejsce; razem tylko 6,2 tys.). Brak w bazie nazwisk (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*,

2022) jednoznacznie nawiązujących do gwarowego określenia topoli czarnej – *papla* (Rostański, 1918–1919), jest jednak 3,2 tys. wystąpień nazwiska *Pepliński*, być może wywodzącego się od tego terminu. Antroponim *Osiński* odnotowany w 1480 r. (Naruszewicz-Duchlińska, 2012), zajmuje 15. pozycję na tej liście (14,5 tys.), niższą frekwencję ma nazwa osobowa *Łoś* (37. wśród lasowych; >5 tys. przypadków), wywiedziona, podobnie jak wspomniane wyżej toponimy, od gwarowej nazwy osiki – *łoś*, *łosika* (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015) lub od *łosia*. Poza pierwszą setką znalazły się nazwiska *Osika* i *Łosiński*. Magda-Czekaj (2016) podaje nazwiska *Woska* (1695) i *Woskowa* (1696) ze Śląska Cieszyńskiego, gdzie *woska* oznacza osikę, nie wykluczając jednak, że ta nazwa osobowa może pochodzić od słowa *wosk*. Popularność nazwisk wywiedzionych od osiki może dziwić, skoro była ona traktowana jako drzewo „nieszczęśliwe” bądź „przeklęte” (Bijak, 2017; Marczeńska, 2002). Za takie uważano także wierzbę, jednak to osika miała zdecydowanie gorszą sławę, zważywszy na powszechne przesady z nią związane, m.in. używanie osikowych (osinowych) kołków do przybijania wieka trumny, co miało zapobiec wydostaniu się duchów zmarłych (południowy wschód Polski) lub wiara w to, że wyrwana osika zwiastuje rychłą śmierć (północny zachód). Była jednakże bardzo przydatna, ponieważ to z jej drewna wytwarzano m.in. husarskie kopie (Cichowski & Szulczyński, 1977).

Termin *wiąz* odegrał niewielką rolę onomastyczną (zaledwie kilkanaście jednostek rozproszonych w całym kraju). Również obecnie udział wiązków w drzewostanach jest znikomy (*Rocznik statystyczny leśnictwa*, 2021). Zupełnie inne znaczenie w dawnych wiekach miał *wiąz* górski *Ulmus glabra*, czyli brzost, często w pisowni regionalnej występujący jako brzóst, brzust lub brzest oraz w formie kresowej – berest, jak też termin kolektywny *brzeście* (*brzeście* i *brzeszcze*), którym określano zbiorowisko brzostów (Makarski, 2006; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). Wymienione wyżej terminy odnaleziono w ponad 100 toponimach, z czego 2/3 w ŁDZ, ŚWK, MAZ, LBL, MŁP i PDK. Brzost ma obecnie więcej stanowisk w rejonach górskich, gdzie sięga od pogórza po regiel dolny, ale występuje też jako gatunek domieszkowy w niżowych lasach liściastych. Wiaz szypułkowy *U. laevis* i polny, inaczej pospolity *U. minor*, spotykane są przede wszystkim na niżu (Filipiak & Napierała-Filipiak, 2015; J. M. Matuszkiewicz, 2015; W. Matuszkiewicz et al., 2012). Drewno brzostu, twarde i wytrzymałe, a jednocześnie sprężyste, po sparzeniu łatwo dające się wyginać, podobnie jak drewno innych wiązków, było od dawna powszechnie używane do wykonywania mebli i innych sprzętów domowych (Marszałek, 2017), co spowodowało jego wyeliminowanie w rejonach o większym nasileniu osadnictwa (na niżu Polski).

Chociaż nazwę rodzajową wiazu odnajdziemy tylko w przypadku dwóch rezerwatów przyrody – Wiazy w Nowym Lesie (WLP) i Wiazy Reskie (ZPM), to zbiorowiska łągów wiazowo-jesionowych podlegają ochronie także w innych rezerwach i parkach narodowych. Zdecydowanie najwięcej okazałych drzew wiazu szypułkowego, w tym część posiadających status pomnika przyrody (*Rycina 9*) zarejestrowano w WLP i ŁDZ (po kilkadziesiąt w każdym), DŚL, ZPM i MŁP (po kilkanaście), ale najstarszy wiaz Mieszko/Wiedźmin rośnie w LBS (obwód pnia 8,87 m, wiek ok. 470 lat). Pomnikowe drzewa wiazu polnego, z kilkoma wyjątkami (WLP), rosną głównie w terenach miejskich (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022). Brak jest rezerwatów z brzostem w nazwie, a większość pomnikowych i kandydujących do tego miana drzew tego gatunku występuje na południu i w centrum (ŚLK, PDK, ŁDZ). Jako pozostałości dawnych lasów z udziałem brzostu można uznać dwa drzewa zarejestrowane w Puszczy Białowieskiej (obwód 4,6 i 4,2 m; wiek ok. 210 lat). Jakie rozmiary i wiek mogą osiągać osobniki wiazu górskiego świadczą resztki pni pomnikowych drzew z Poręby koło Dukli (PDK) – o obwodzie >8 m oraz Poręby Wielkiej (MŁP) – o obwodzie 6,45 m i wieku ok. 430 lat. Oba drzewa rosły poza lasem, jednakże termin *poręba* w nazwach obu miejscowości wskazuje, że niegdyś był to obszar leśny. Pospolitość brzostu w dawnych lasach potwierdzają współczesne nazwiska, z których Brzeski (34. miejsce w rankingu lasowych; 5,5 tys. wystąpień) podawane było już w 1400 r. z MAZ, gdzie leżą m.in. miejscowości Brzeście i Brzeskie, oraz MŁP i WKP (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Kolejne dwa: Brzostek i Brzostowski (58. i 78. miejsce)

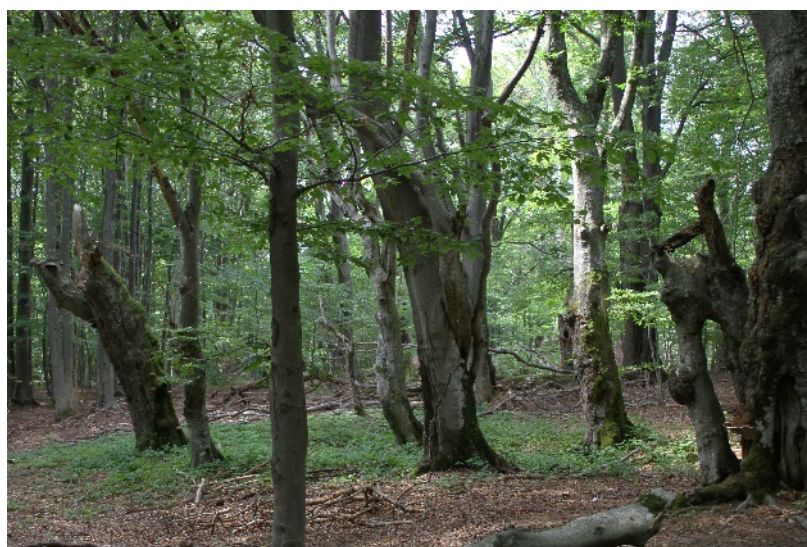
Rycina 9 Pomnikowy wiąz pospolity w Szczepieszynie (obwód pnia 5,5 m), Roztocze Środkowe (fot. B. Czarnecka 2015 r., za: Czarnecka, 2016).

nosi 5,6 tys. Polaków. Posiadaczy nazwiska Wiązowski jest tylko kilkuset (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022).

Makarski (2006) znalazł dla buka ok. 350 jednostek nazewniczych, według Barabacha (2018) wśród 1314 nazw obiektów topograficznych utworzonych od buka, ok. 38% (czyli na poziomie 500) stanowią nazwy miejscowości lub ich części. Analiza autorska wykazała ich ok. 380, a tych z rdzeniem Buk- jest 1,8-krotnie więcej niż z rdzeniem Bucz-. Ponad 60% z nich przypada na MPŁ, PDK, ŁDZ, LBL, DLŚ, ŚLK i ŚWK. Według Barabacha (2018) ok. 2/3 wszystkich nazw topograficznych w Polsce leży w obszarze współczesnego występowania buka, a ponad 90% w granicach jego zasięgu geograficznego. Przy założeniu, że wśród tych 2/3 nazw ok. 38% (370–380) stanowią jednostki osadnicze, to liczba toponimów uwzględnionych przez autorkę (ok. 380) jest tożsama. Niektóre toponimy dwuczłonowe wskazują jednoznacznie na konkretny region, np. Buk Pomorski (KJP), Bukowiec nad Pilicą i Bukowiec Opoczyński (ŁDZ), Bukowina Bobrzańska (LBS) czy Bukowina Kłodzka i Bukowina Sycowska (DLŚ), chociaż niekiedy nazwa bywa myląca, jak np. Buk Góralski w KJP. Część toponimów z tej drugiej grupy może pochodzić jednak od staropolskiego *buczek* (płaczek), wywiedzionego od *buczeć*, czyli 'płakać, mazać się' (Makarski, 2006; Zawadzki, 2002). Z tego też powodu w niniejszym opracowaniu nie uwzględniono toponimów spoza potencjalnego obszaru występowania buczyn górskich i podgórskich oraz niżowych. Pierwszą kategorię tworzą żyzne buczyny – karpacka *Dentario glandulosae-Fagetum* (Karpaty i znaczna część Wyżyn Środkowopolskich; Rycina 10–Rycina 12) i sudecka *Dentario enneaphylli-Fagetum* (Sudety – Rycina 13, część Jury Krakowsko-Częstochowskiej i Gór Świętokrzyskich) oraz kwaśna buczyna górską *Luzulo luzuloidis-Fagetum* (Karpaty, Sudety). Buczyny niżowe reprezentowane są głównie przez kwaśną buczynę niżową *Luzulo*

Rycina 10 Wczesnowiosenny aspekt drzewostanu żyźnej buczyny karpackiej na Górze Borowinowej, Beskid Niski (fot. B. Czarnecka 2014 r.).

Rycina 11 Buczyna krzywulcowa w paśmie Szerokiego Wierchu, Bieszczady (fot. B. Czarnecka 2012 r.).

pilosae-Fagetum i żyzną buczynę niżową (inaczej pomorską) *Galio odorati-Fagetum*. Pozostałe żyźne lasy bukowe, jak buczyna szczyrowa albo źródłiskowa (północny zachód kraju), a zwłaszcza różne postaci buczyn storczykowych (Śląsk, Małopolska, Sudety, Kaszuby), występują na niewielkich obszarach (Dzwonko, 1990; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Wojterski, 1990). Pomimo dużego różnicowania zbiorowisk leśnych z bukiem, jego udział w drzewostanach Polski wynosi tylko 6,2% (Rocznik statystyczny leśnictwa, 2021). Drewno bukowe miało od wieków różne zastosowanie; powstawały z niego m.in. klepki i meble, łodzie, rury i zęby do młyńskich kół, a także zapomniane już dzisiaj sprzęty gospodarskie do obróbki włókna z lnu i konopi, jak międlice, przęślice i cierlice. Z buczyny wytwarzano również instrumenty dęte, które od nazwy łacińskiej drzewa już Rzymianie zwali „fagotami” (Marszałek, 2017).

Cenne lasy z udziałem buka (różne postaci buczyn) podlegają ochronie w kilku parkach narodowych, szczególnie w obszarach górskich i wyżynnych oraz licznych rezerwach przyrody, spośród których 41 ma w nazwie buka (21) lub buczynę (20).

Rycina 12 Buczyna karpacka z litym drzewostanem bukowym na Roztoczu Południowym (fot. B. Czarnecka 2004 r., za: Czarnecka, 2016).

Rycina 13 Żyzna buczyna sudecka w otoczeniu wodospadu Wilczki w Masywie Śnieżnika, Sudety Wschodnie (fot. B. Czarnecka 2000 r.).

Najwięcej z nich, bo aż 7, leży w ZPM, gdzie chronią pozostałości Puszczy Bukowej oraz w DŚL, szczególnie na Przedgórzu Sudeckim. W różnych rejonach zarejestrowanych jest kilkadziesiąt drzew tego gatunku o wymiarach pomnikowych

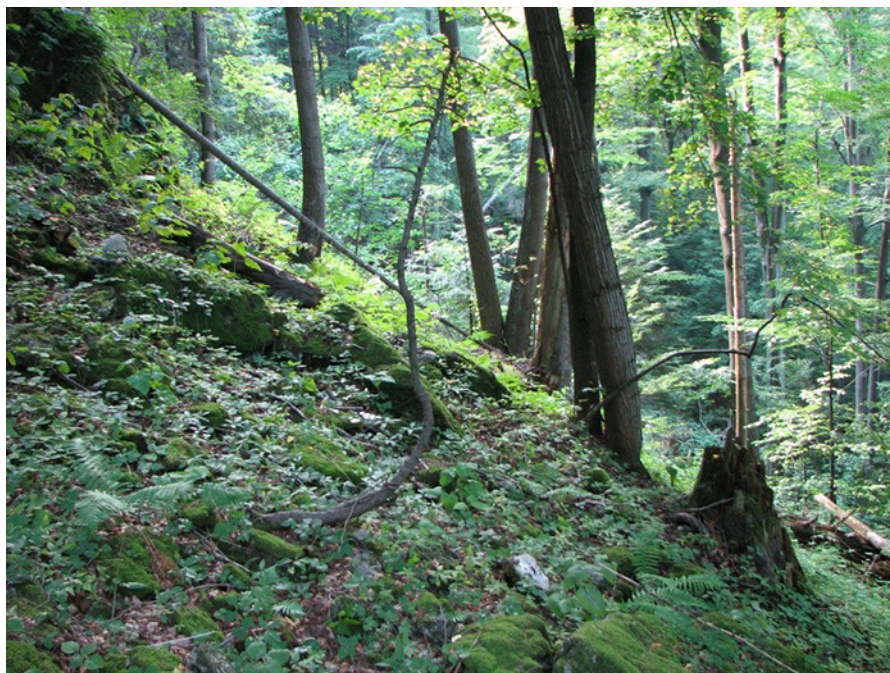
lub zbliżonych, z czego kilka w wieku >200 lub nawet 300 lat (drzewo w rezerwacie leśnym Wiączyń, ŁDZ). Znaczna jest liczba okazałych drzew o obwodzie pnia 4–5,5 m rosnących w lasach (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022).

Pierwsze zapisy nazwisk z rdzeniem Bucz-, tj. Buczek, Buczeko, Buczkowicz(z), pochodzą z 1349 r. (Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007). Współcześnie nazwiska Buczek, Buczyński, Buczkowski, Buczak, Buczeko (odpowiednio miejsca: 17., 24., 27., 71., 124. wśród nazwisk lasowych) nosi łącznie 37,8 tys. Polaków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Nazwy osobowe z rdzeniem Buk- są nieco późniejsze, np. Buk (1396). Notowane od XV w. Bukownic(s)ki, Bukowniec(s)ki, Bukowski, wywodzą się od nazw topograficznych, np. Bukownica, Bukowiec, Bukowina, Bukowna (Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007; Naruszewicz-Duchlińska, 2012). Aktualnie najczęściej występuje Bukowski (16,7 tys. osób; 14. miejsce), a Bukowiec i Bukowiecki znalazły się w drugiej setce nazwisk lasowych. Według Zawadzkiego (2002) blisko 85% osób noszących nazwiska z omawianej grupy zamieszkuje MAZ i LBL oraz rejony południowe, co w znacznej mierze pokrywa się z lokalizacją toponimów wywodzących się od buka i buczyny.

Większość z ok. 160 jednostek nazewniczych wskazujących na jawor i jaworzynę występuje w części południowej kraju, a zwłaszcza w MŁP i PDK (razem ok. 40%). Jest to związane z górskim charakterem jaworu *Acer pseudoplatanus*, który osiąga u nas północno-wschodnią granicę zasięgu. Z gór „schodzi” także na przedgórze i wyżyny, natomiast rzadki jest w regionach centralnych i północnych (np. Boratyński & Filipiak, 1999; Czarnecka, 2010; W. Matuszkiewicz & Matuszkiewicz, 1996; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Zajac, 1996). Jako gatunek domieszkowy jest składnikiem drzewostanów żyznych buczyn górskich i podgórskich, dominuje natomiast w kilku typach jaworzyn, na stosunkowo niewielkich obszarach, w niższych piętrach górskich oraz na pogórzach i wyżynach. Należą one do kilku jednostek syntaksonomicznych: jaworzyna z jęczynikiem zwyczajnym *Phyllitido-Aceretum* (Rycina 14), jaworzyna miesięcznicowa *Lunario-Aceretum*, jaworzyna karpacza *Sorbo aucupariae-Aceretum* i jaworzyna ziołoroślowa *Aceri-Fagetum*. Jaworzyny znacznie częściej występują w obszarze Karpat niż Sudetów (m.in. Bodziarczyk, 2002, 2004; Bodziarczyk & Szwagrzyk, 1995; Bodziarczyk & Świerkosz, 2004; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Świerkosz, 2003). Cenne zbiorowiska tego typu podlegają ochronie w 3 rezerwatach „jaworowych” z nazwy (PDK, ŚLK, ŁDZ) oraz innych leśnych, w rejonach południowych, gdzie jawor stanowi domieszkę w drzewostanach grądów i buczyn. Pomnikowe lub kandydujące do tego miana drzewa jaworu (ponad 60) zarejestrowano w różnych obszarach (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022). Wśród nich jest kilka rosnących w lasach (głównie ŚLK), w tym uznawany za najstarszy, ok. 360-letni Klon (jawor) Hansa Paasche o obwodzie ok. 6,2 m w Nadl. Krzyż (WLP). Warto też wspomnieć o najpotężniejszym jaworze z Doliny Roztoki w Tatrach, rosnącym na wysokości ok. 1200 m n.p.m., o obwodzie ok. 4,5 m i wieku ocenianym na 500 lat (Bednarz & Krzaklewski, 1975).

Nazwisko Jawor pojawia się już w zapisie z 1177 r. (Kowalik-Kaleta et al., 2007). Powszechne występowanie tego gatunku drzewa poświadczają też współczesne antroponimy: Jaworski – 4. miejsce wśród odleśnych i lasowych (46,7 tys.); inne dość częste nazwiska: Jaworowski, Jaworek, Jawor – kolejno 55., 74. i 85. miejsce w grupie lasowych, posiada łącznie 8,3 tys. Polaków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Różycka (1989) twierdzi, że występowanie w Polsce tylko jednego gatunku jawora daje pewność, iż wszystkie nazwy topograficzne zostały utworzone od tego właśnie obiektu. Wydaje się, że w przypadku antroponimów trzeba jednak uwzględnić pewną poprawkę: *jawor* pierwotnie oznaczał ‘słup wbity w ziemię’, np. jako drogowskaz; terminem tym w staropolszczyźnie określano także wysokiego człowieka (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015; Zawadzki, 2002).

Domieszkę w różnych postaciach grądu stanowią klon pospolity *A. platanoides* i znacznie rzadszy klon polny *A. campestre*. Pierwszy buduje ponadto drzewostan dwóch zbiorowisk leśnych: zbozowego lasu klonowo-lipowego *Aceri platanoidis-Tilietum platyphylly* (z lipą szerokolistną i drobnolistną oraz jaworem),

Rycina 14 Jaworzyna z jęczynikiem zwyczajnym w dolinie Ociemnego Potoku, Pieniny (fot. J. Bodziarczyk 2007 r.).

spotykanego tylko na Przedgórzu Sudeckim i w Sudetach oraz grądu zboczowego *Acer platanoides-Tilia cordata*, ograniczonego w swoim zasięgu wyłącznie do Pojezierza Wschodniobałtyckiego (Boratyński & Filipiak, 1999; Jutrzenka-Trzebiatowski, 1995; J. M. Matuszkiewicz, 1993, 2001; W. Matuszkiewicz et al., 2012). Od klonu wzięł nazwę tylko jeden rezerwat Klonowo (WMZ), za to drzew uznanych za pomniki przyrody i zbliżonych do tych wymiarów jest prawie 80, jednak podobnie jak w przypadku jaworu, w zdecydowanej większości na terenach zurbanizowanych (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022; *Rejestr polskich drzew pomnikowych*, 2022). Od nazwy rodzajowej klonu pochodzi tylko ok. 50 toponimów, z różnych rejonów poza ŚLK, OPL, LBS i ZPM. Już jednak wśród jednostek osadniczych wymienionych w *Bulli gnieźnieńskiej* (1136) znalazła się *Clonova*. Obecnie najwyżej, bo na 41. miejscu listy nazwisk lasowych, znajduje się Klonowski (4,6 tys. przypadków), jednak nie mieści się wśród 1000 najpopularniejszych w Polsce (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022).

Jarząb pospolity (jarzębinę) *Sorbus aucuparia* odnaleziono w 30 toponimach, łącznie z regionalną nazwą chorab (3 przypadki), głównie w Polsce centralnej i północnej, chociaż w tym obszarze nie buduje żadnego „własnego” zbiorowiska, występując jako domieszka w różnych lasach, na glebach przepuszczalnych, piaszczystych. Tylko podgatunek górski *S. aucuparia* subsp. *glabrata*, wraz z innymi gatunkami krzewów i karłowatych drzew, tworzy ponad górną granicą lasu tzw. laski jarzębinowe, zróżnicowane regionalnie (W. Matuszkiewicz et al., 2012): zarośla czeremchy skalnej z jarzębiną *Pado-Sorbetum* (Karkonosze) oraz ziołoroślowe laski jarzębinowe *Sorbo-Aceretum* (Babia Góra, Bieszczady). W rankingu współczesnych nazwisk lasowych Jarząbek, Jarząb, Jarzębski i Jarzębowski zajmują kolejno 26., 63., 79. i 104. pozycję, osiągając razem 14,4 tys. notowań (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Nazwisko Jarząbek, które w ponad 50% noszą osoby zamieszkałe wzdłuż doliny Wisły, od Śląska po Warszawę (Zawadzki, 2002), częściowo może wywodzić się od jarzębiny, ale równie dobrze od gatunku ptaka, jarząbka *Tetrastes bonasia*. Jako nazwa osobowa notowane jest od 1389 r. w MŁP, WLP i ŚLK. W gwarze śląskiej *jarząbek* to ‘drzewo liściaste’, ‘owoc jarzębu’ lub ‘ptak drapieżny’, na Śląsku Cieszyńskim młode drzewo jarzębiny określa się mianem *jarzombek* (Magda-Czekaj, 2016).

Z kolei jarząb brekinia (brzęk) *S. torminalis*, który wymaga gleb żyznych i głębokich, występuje tylko na nizinie. W Polsce osiąga północno-wschodnią granicę zasięgu, stąd

Rycina 15 Grąd subatlantycki z jarzębem brekinią w rezerwacie Brzeźki im. Zygmunta Czubińskiego, Bory Tucholskie (fot. B. Czarnecka 2004 r.).

też i w minionych wiekach występował raczej rzadko, z przewagą rejonów zachodnich. Najczęściej rośnie jako domieszka w wielogatunkowych lasach liściastych (Rycina 15), w świetlistych dąbrowach, kwaśnych buczynach niżowych i borach mieszanych, jedynie na Pogórzu Kaczawskim tworzy rzadki zespół podgórskiej dąbrowy brekiniowej *Sorbo torminalis-Quercetum* (W. Matuszkiewicz et al., 2012). Aktualnie brzeź jest pod ścisłą ochroną gatunkową, jego stanowiska chronione są w kilkunastu rezerwach (po 4 w WLP i DLŚ), z czego 5 ma brzeź lub brekinię w nazwie. Załedwie 2 drzewa tego gatunku (WLP) mają status pomnika przyrody, 2 kolejne (KJP) są kandydatami na pomniki; wszystkie rosną w lasach (Centralny rejestr form ochrony przyrody, 2022; Rejestr polskich drzew pomnikowych, 2022). Odniesienia do brzeźki znaleziono tylko w 6 nazwach miejscowych z terenu WLP, ZPM i ŚLK, a nazwisko Brzeźki nosi mniej niż 900 osób (Nazwiska występujące w rejestrze PESEL, 2022).

Dla czereśni albo wiśni ptasiej (w. dzika) *Cerasus avium*, spotykanej najczęściej w lasach liściastych i mieszanych, zwanej niegdyś gwarowo m.in. trześnią, trzęsłą, teresinką, krześnią, czerechą, strzesznią (Marszałek, 2017; Słownik pojęciowy języka staropolskiego, 2011–2015), znaleziono łącznie 65 nazw miejscowych w różnych rejonach kraju, poza PDL, WMZ, ŚLK i OPL. Zaznacza się dość wyraźna regionalizacja nazewnictwa: w WLP, ŁDZ i LBL przeważają toponimy motywowane strzesznią i teresinką, zaś te wywiedzione od czereśni i trześni w PDK. Nie ma tu jednak żadnego pochodzącego od czerechy, której to nazwy używano w okolicach Lwowa i która wciąż funkcjonuje w PDK (Marszałek, 2017; Wasylewski, 1931/1990). Antroponimy pochodzące od nazw tego drzewa nie są liczne. Tylko Trześniowski osiąga liczbę wystąpień >1,3 tys. (121. pozycja na liście lasowych), podczas gdy nazwiska Trześniowski i Strześniowski nosi łącznie tylko 1,2 tys. mieszkańców Polski. Inny gatunek domieszkowy, czeremcha zwyczajna *Padus avium* (trzemcha, kocierpka, kocirpka, pocirpka, czeremucha, smrodynia; Słownik pojęciowy języka staropolskiego, 2011–2015), chociaż pospolita w całym kraju, zwłaszcza w dolinach rzek i strumieni (łęgi, niskie grądy), znalazła odbicie w dużo mniejszej liczbie nazw miejscowych, za to znacznie bardziej rozproszonych w całym kraju. Toponimy wywodzą się przede wszystkim od trzemchy, sporadycznie od czeremchy, nie znaleziono zaś motywowanych innymi nazwami tego drzewa. Nazwisko Czeremcha nosi niewiele ponad 200 osób, Czeremuga ok. 100, a zupełnie brak pochodzących od innych nazw gwarowych drzewa (Nazwiska występujące w rejestrze PESEL, 2022).

Powszechne występowanie krzewów liściastych – leszczyny, kaliny, kruszyny i głogu – znalazło odzwierciedlenie ogółem w ok. 330 dendrotoponimach. Największe

znaczenie w nazewnictwie miała leszczyna pospolita (orzech laskowy) *Corylus avellana*, składnik podszytu lasów liściastych, ale również śródpolnych zarośli. W języku staropolskim *laskowy* oznacza ‘odnoszący się do laski albo leszczyny, z leszczyną związany’ (*Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015). Na Śląsku Cieszyńskim leszczyna znana była pod nazwami *lyska* i *leska* (Łuc, 2016). Toponimy z tej grupy (ponad 150) są najliczniejsze w MAZ, ŁDZ, PDK, MŁP, WLP, PDL i LBL; pominięto nazwę Leszcz (POM), gdyż tutaj bardziej prawdopodobne wydaje się jej powiązanie z gatunkiem ryby – leszcza *Abramis brama*.

Wśród popularnych nazwisk lasowych dwa zajmują dość eksponowane miejsca: Leszczyński (część może pochodzić od leszcza, ale również od staropolskiego *lesz*, czyli zamsz; Zawadzki, 2002) – 9. (prawie 25 tys. osób) i Orzechowski – 13. (20 tys.) oraz Orzech na początku drugiej setki, z ok. 1,7 tys. wystąpień (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Notowane w 1422 r. nazwisko Leszczawski, związane było z różnymi miejscowościami w WLP, MŁP, MAZ i PDK, m.in. Leszno, Leszczno, Leszczna, Leszczyna. Znacznie starsze są zapisy przydomków/nazwisk Orzeszek i Orzeszko (1224), nieco późniejsze zaś Orzeszkowic (1417) i Orzeszkowski (1451), te ostatnie znane z WLP oraz kresów południowo-wschodnich (Kowalik-Kaleta et al., 2007).

Kalina koralowa *Viburnum opulus*, częsta na niżu – w łągach i grądach, rzadziej olsach, dała nazwę ok. 100 miejscowościom, głównie w pasie Polski środkowej i południowo-wschodniej (WLP, ŁDZ, MAZ, PDL, LBL, PDK). O tym, że występowała powszechnie świadczą także antroponimy: Kalinowski – 8./6. pozycja w rankingu nazwisk odleśnych i lasowych (32 tys. notowań) oraz Kaliński – 35., Kalicki – 53. i Kalina – poza pierwszą setką lasowych, z łączną liczbą 10,5 tys. przypadków (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022). Według Zawadzkiego (2002) część nazwisk wywodzi się prawdopodobnie od staropolskiego *kalny*, tj. nieczysty, skalany. Najstarsze z tej grupy – Kaliński i Kalińska (1498) – pochodzą od nazw miejscowości w MŁP i MAZ (Kowalik-Kaleta et al., 2007; Naruszewicz-Duchlińska, 2012).

Pospolita na całym niżu kruszyna *Frangula alnus*, mimo że występuje w bardzo szerokim spektrum zbiorowisk leśnych, od suchych borów iglastych, poprzez lasy mieszane i liściaste, aż do łągów i bagiennych olsów, ale także na torfowiskach i mokrych łąkach (W. Matuszkiewicz et al., 2012), znalazła odbicie tylko w 32 toponimach przeważnie w regionach północnych i środkowych. Antroponimy Kruszyński i Kruszyna, z liczbą 7,4 tys. przypadków łącznie (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022), są na 29. i 118. pozycji wśród nazwisk lasowych. Nie zaliczono do tej grupy nazwiska Kruszewski, gdyż wywodzi się raczej od terminów *krusz* – ‘bryła, gruda’ lub *krusza*, czyli grusza (Naruszewicz-Duchlińska, 2012; *Słownik pojęciowy języka staropolskiego*, 2011–2015).

Liczbę 30 toponimów osiągnął także głóg *Crataegus*, mający we florze Polski ok. 10 gatunków, z których najpospolitsze są głóg zgiętodziąłkowy *C. curvisepala* (= *C. oxyacantha*) i głóg dwuszyjkowy *C. laevigata* (Mirek et al., 2002). Głogi wraz z tarniną, z udziałem leszczyny, jeżyn, róż, trzmieliny, tworzą przede wszystkim wielogatunkowe zarośla, tzw. czyżnie *Rubus fruticosus*-*Prunetum spinosae* – syntakson z kl. *Rhamno-Prunetea* (Faliński et al., 1963; W. Matuszkiewicz et al., 2012; Wojterska, 1990), ale budują także warstwę podszytu w widnych lasach, zwłaszcza na ich oszybkach. Najwięcej nazw miejscowych z tej grupy stwierdzono w ŁDZ i WLP, za to brak ich w ŚLK, LBS, ZPM, POM, ŚWK, LBL i PDK. Częste występowanie głogu w centralnej Polsce potwierdza rozmieszczenie nazwiska Głogowski z 7,4 tys. notowań (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022); 25. miejsce w rankingu antroponimów lasowych. Według Zawadzkiego (2002) może ono jednak wywodzić się także od staropolskiego *głogot*, czyli ‘głos dużych ptaków’ (inaczej *kłokot*, *kłekot*), a ok. 50% noszących je osób zamieszkuje w dolinie Wisły od Śląska do Warszawy, co może potwierdzać to stanowisko; duże ptaki (np. żuraw *Grus grus*) w trakcie wędrówek często trzymają się cieków wodnych. Zapisy nazwisk Głóg i Głogota (od staropolskiego *głóg*, *głóg* – ‘rośliny cierniste i kolczaste’) pochodzą z lat 1347 i 1441 (Kowalik-Kaleta, 2007; Kowalik-Kaleta et al., 2007).

Inny gatunek krzewu – dereń świdwa *Cornus sanguinea*, dał swoją nazwę tylko jednej miejscowości Dereniówka (PDK). Może się to wydawać zaskakujące, skoro

jest pospolity w całej Polsce, a ponadto takie nazwisko nosi obecnie 2,9 tys. osób (*Nazwiska występujące w rejestrze PESEL*, 2022).; 65. miejsce w rankingu lasowych. Jest to jednak kolejny przykład dokumentujący historię naszych lasów. Niegdyś ten gatunek był składnikiem podszytu lasów liściastych i mieszanych, a w miarę ich wycinania zajmował siedliska śródpolne, tworząc wraz z innymi krzewami, a zwłaszcza szakłakiem pospolitym *Rhamnus cathartica*, seminaturalne zarośla *Rhamno-Prunetum sanguinei* (W. Matuszkiewicz et al., 2012).

Ze wszystkich omówionych krzewów tylko kalina znalazła odzwierciedlenie w nazwach rezerwatów przyrody: dwóch leśnych – Kalinowo (PDL) i Kaliniak (MAZ) oraz florystycznego Kalinowa Łąka w otulinie Kampinoskiego Parku Narodowego (*Centralny rejestr form ochrony przyrody*, 2022).

5. Podsumowanie

Toponimy lasowe z niemal 7 tys. notowań stanowią najliczniejszą kategorię wśród 15,1 tys. odleśnych nazw miejscowości w Polsce i mają 3,4-krotną przewagę nad borowymi. Potwierdza to pośrednio dominującą rolę lasów liściastych i mieszanych w pierwotnej pokrywie leśnej naszych ziem. Analiza nazw miejscowych z tej kategorii dostarcza także informacji na temat rozmieszczenia przestrzennego poszczególnych typów lasów i podstawowych gatunków lasotwórczych, co może służyć nie tylko rozpoznaniu historycznych krajobrazów Polski. Wobec niewielkiej efektywności odnowień naturalnych dominujące znaczenie mają współcześnie odnowienia sztuczne, które opierają się na odpowiednim doborze gatunków, protegowaniu gatunków właściwych siedlisku oraz pielęgnowaniu nasadzeń. Przedstawiona w niniejszym artykule analiza może być pomocna w skali lokalnej przy opracowaniu wskazówek do przywrócenia ekosystemom leśnym cech zbliżonych do układów naturalnych. Narzędzi umożliwiającymi metodyczne badanie wzorców przestrzennych toponimów w powiązaniu z czynnikami środowiskowymi dostarczają obecnie technologie GIS, jak to wykazano na przykładzie nazw topograficznych pochodzących od buka. Należy jednakże mieć na uwadze, że część nazw jednostek osadniczych może wywodzić się od innych, niekoniecznie odleśnych terminów. Już Rostafiński (1918–1919) pisał m.in.: „[...] z pomocą językoznawstwa można rozwiązać niekiedy zadania z geografii roślin. Zadania takie wymagają wielkiej ostrożności, bo nic łatwiejszego, jak zejść tu na manowce”.

Podziękowanie

Autorka dziękuje P.T. Recenzentom pracy za słowa uznania dla treści i formy zaproponowanego materiału oraz cenne uwagi i uzupełnienia merytoryczne i terminologiczne.

Bibliografia

- Barabach, J. (2018). Toponimy a zasięg występowania drzew na przykładzie rozmieszczenia buka zwyczajnego w Polsce [Toponyms and tree range – A case study of European beech distribution in Poland]. *Sylvan*, 162(8), 664–670.
- Bednarz, Z., & Krzaklewski, W. (1975). Jawor *Acer pseudoplatanus* L. [Sycamore maple *Acer pseudoplatanus* L.]. In S. Myczkowski (Ed.), *Rodzime drzewa Tatr. Cz. II* [Indigenous trees of Tatra Mts, Part II] (pp. 151–169). Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bijak, U. (2017). Arboretum onimiczne [Onymic arboretum]. *Onomastica*, 61(2), 382–400. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.61.2.28>
- Bodziarczyk, J. (2002). Zróżnicowanie zespołu jaworzyny górskiej z jęczynikiem *Phyllitido-Aceretum* w Polsce [Differentiation of sycamore maple forests with hart's-tongue fern in Poland]. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica*, 9, 187–218.
- Bodziarczyk, J. (2004). Jaworzyny Pienińskiego Parku Narodowego [Sycamore maple forests of the Pieniny National Park]. *Studia Naturae*, 49, 61–86.
- Bodziarczyk, J., & Szwagrzyk, J. (1995). Species composition and structure of forest stands in *Phyllitido-Aceretum* community. *Ekologia Polska*, 43(3–4), 153–173.
- Bodziarczyk, J., & Świerkosz, K. (2004). Jaworzyny i lasy klonowo-lipowe na stromych stokach i zboczach (*Tilio platyphyllis-Acerion pseudoplatani*). In J. Herlich (Ed.), *Lasy i bory. Poradniki ochrony siedlisk i gatunków Natura 2000 – podręcznik metodyczny* [Deciduous

- and coniferous forests. Guides of the conservation of habitats and species of the Natura 2000 network – Methodical textbook] (Vol. 5, pp. 138–163). Ministerstwo Środowiska.
- Boratyński, A., & Filipiak, M. (1999). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Klony – Acer campestre L., Acer platanoides L., Acer pseudoplatanus L.* [Maples – *Acer campestre L., Acer platanoides L., Acer pseudoplatanus L.*] (pp. 275–327). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Brol, W. (2019). *Nazwiska na mapie Polski*. WB data. <https://wbdata.pl/nazwiska-na-mapie-polski/>
- Bulla gnieźnieńska* wydana przez papieża Innocentego II [Bulla of Gniezno by Pope Innocent II]. (1136). Wikiźródła [Wikisource]. Retrieved April 20, 2022, from https://pl.wikisource.org/wiki/Bulla_gnie%C5%BAnie%C5%84ska
- Ceitel, J. (2006). Lasy dębowe w Polsce [Oak forests in Poland]. In W. Bugała (Ed.), *Dęby – Quercus robur L., Quercus petraea (Matt.) Liebl.* [Oaks – *Quercus robur L., Quercus petraea (Matt.) Liebl.*] (pp. 114–146). Polska Akademia Nauk, Instytut Dendrologii.
- Centralny rejestr form ochrony przyrody* [Central register of forms of nature protection]. (2022). Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska [General Directorate for Environmental Protection]. Retrieved May 20, 2022, from <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>
- Cichowski, J., & Szulczyński, A. (1977). *Husaria* [The Hussars]. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Czarnecka, B. (2010). Górskie gatunki roślin naczyniowych na Roztoczu: kilka uwag o rozmieszczeniu i ekologii [Mountain vascular plants in the Roztocze region: Some remarks on their chorology and ecology]. In J. R. Rak (Ed.), *Walory ekologiczne i turystyczne północnej części Euroregionu Karpackiego* [Ecological and tourist advantages of the north part of Carpathian Euroregion] (pp. 89–121). Wydawnictwo Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie.
- Czarnecka, B. (Ed.). (2016). *Na międzyrzeczu Wisły i Bugu. Krajobrazy roślinne i dziedzictwo kulturowe środkowowschodniej Polski i zachodniej Ukrainy* [In the interfluvium of the Vistula and Bug rivers. Vegetation landscapes and cultural heritage of southeastern Poland and western Ukraine]. Polskie Towarzystwo Botaniczne; Towarzystwo Wydawnictw Naukowych LIBROPOLIS.
- Czarnecka, B. (2022). „Las to ojciec nasz...”. Inne spojrzenie na historię lasów Polski. Cz. I. Toponimy i antroponimy ogólnoleśne [“The forest is our father...”. A different view upon the history of Polish forests. Part I. General forest-derived toponyms and anthroponyms]. *Wiadomości Botaniczne*, 66, Article 663. <https://doi.org/10.5586/wb.663>
- Czarnecka, B., & Janiec, B. (2002). *Przełomy rzeczne Roztocza jako modelowe obiekty w edukacji ekologicznej* [River breaks of Roztocze as model objects in environmental education]. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Doroszewski, W. (Ed.). (2019). Grąd [Dry-ground forest]. *Słownik języka polskiego* [Polish language dictionary]. Retrieved April 20, 2022, from <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/grad;5431515.html>
- Dzwonko, Z. (1990). Ekologia [Ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Buk zwyczajny Fagus silvatica L.* [Common beech *Fagus silvatica L.*] (pp. 237–328). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Faliński, J. B., Hryniewicz-Sudnik, J., & Fabiszewski, J. (1963). Śródpolne zarośla z rzędu *Prunetalia* (czyżnie) Równiny Kutnowskiej jako wskaźnik dzisiejszej potencjalnej roślinności naturalnej [Field thickets (czyżnie) of the *Prunetalia* order on the Kutno Plain as an indicator of today's potential natural vegetation]. *Acta Societatis Botanicorum Poloniae*, 32(4), 693–714. <https://doi.org/10.5586/asbp.1963.041>
- Faliński, J. B., & Pawlaczyk, P. (1990). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Wierzby – Salix alba L. i Salix fragilis L.* [Willows – *Salix alba L.* and *Salix fragilis L.*] (pp. 71–138). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Faliński, J. B., & Pawlaczyk, P. (1991). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Lipy – Tilia cordata Mill., Tilia platyphyllos Scop.* [Lindens – *Tilia cordata Mill., Tilia platyphyllos Scop.*] (pp. 145–247). Agencja Arkadia.
- Faliński, J. B., & Pawlaczyk, P. (1993). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In W. Bugała (Ed.), *Grab zwyczajny Carpinus betulus L.* [Common hornbeam *Carpinus betulus L.*] (pp. 157–263). Sorus.
- Faliński, J. B., & Pawlaczyk, P. (1995). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Jesion wyniosły Fraxinus excelsior L.* [Ash *Fraxinus excelsior L.*] (pp. 217–306). Sorus.
- Filipiak, M., & Napierała-Filipiak, A. (2015). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In W. Bugała, A. Boratyński, & G. Iszkuło (Eds.), *Wiązy – Ulmus glabra Huds., Ulmus laevis Pall., Ulmus minor Mill.* [Elms – *Ulmus glabra Huds., Ulmus laevis Pall., Ulmus minor Mill.*] (pp. 133–180). Polska Akademia Nauk, Instytut Dendrologii.
- Franiel, I. (1999). *Biologia rozwoju oraz możliwości adaptacyjne brzozy brodawkowatej w warunkach zróżnicowanej antropopresji* [Developmental biology and adaptation

- possibilities of white birch under conditions of varied anthropopressure] [Unpublished doctoral dissertation]. Uniwersytet Śląski.
- Franiel, I. (2012). *The biology and ecology of Betula pendula Roth on post-industrial waste dumping grounds: The variability range of life history traits*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Gliwa, R. (2016). Wyraz pospolity *brzoza* jako baza toponimiczna [The word *birch* as a toponymic base of Polish macrotoponyms]. In A. Gałkowski & R. Gliwa (Eds.), *Nazwy terenowe i miejscowe w przestrzeni fizycznej* [Geographical names in physical space] (pp. 205–215). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8088-241-6.21>
- Harmata, K., Madeja, J., Zemanek, A., & Zemanek, B. (2011). Wybrane rodzime drzewa i krzewy w polskiej botanicznej literaturze, zwyczajach i sztuce (jałowiec, wierzba, brzoza, topola osika, sosna, dąb, lipa, świerk, jodła) [Selected indigenous trees and bushes in Polish botanical literature, customs and art]. *Wszechświat*, 112(10–12), 281–291.
- Hereźniak, J. (2013). *Mocarze czasu. Pomnikowe drzewa w świecie i na ziemi łódzkiej* [Champions of time. Monumental trees in the world and in the Łódź region]. Łódzkie Wydawnictwo Naukowe.
- Jutrzenka-Trzebiatowski, A. (1995). *Zboczowe lasy klonowo-lipowe Aceri-Tilietum Faber 1936 w Polsce północno-wschodniej* [The *Aceri-Tilietum Faber 1936* maple-linden slope forests in north-eastern Poland]. Polskie Towarzystwo Botaniczne. <https://doi.org/10.5586/mb.1995.002>
- Kopaliński, W. (1990). *Słownik symboli* [Dictionary of symbols]. Wiedza Powszechna.
- Kowalik-Kaleta, Z. (2007). *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII–XV wiek)* [History of Polish names on the social and customary background (from the twelfth to fifteenth century)] (Vol. 1). Instytut Slavistyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Slavistyczna. <https://www.rcin.org.pl/publication/18875>
- Kowalik-Kaleta, Z., Dacewicz, L., & Raszevska-Żurek, B. (2007). *Słownik najstarszych nazwisk polskich. Pochodzenie językowe nazwisk omówionych w Historii nazwisk polskich* [Terminology of the oldest Polish names. The linguistic origin of names discussed in the *History of Polish names*] (Vol. 1). Instytut Slavistyki Polskiej Akademii Nauk; Fundacja Slavistyczna. <https://www.rcin.org.pl/publication/18877>
- Kozłowski, W. (1822). *Pierwsze początki terminologii łowieckiej* [The beginning of hunting terminology]. W Drukarni Glucksberga.
- Kreja, B. (1986). *Buk i nazwy podobne jako podstawa słowotwórcza polskich nazw miejscowości* [Buk and derivatives as the toponymic basis]. *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Historycznoliterackie*, 10–11, 90–97.
- Kwaśniewska-Mżyk, K. (1981). Wyraz *dąb* i pochodne w toponimii polskiej [The name *dąb* and derivatives in Polish toponyms]. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu*, 7, 65–82.
- Kwaśniewska-Mżyk, K. (1988). Nazwy jarzębu ‘sorbus’ w polskiej toponimii [The names of *jarzqb* ‘sorbus’ in Polish toponyms]. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Językoznawstwo*, 11, 45–54.
- Lech-Kirstein, D. (2015). Nazwy drzew w śląskiej toponimii [The names of trees in Silesian toponyms]. *Onomastica*, 59, 223–239. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.59.14>
- Łuc, I. (2016). Konotacje wartościujące w odapelatywnych nazwiskach mieszkańców Śląska Cieszyńskiego (XIX wiek) [Evaluative connotations in appellative form surnames of the inhabitants of Śląsk Cieszyński in the nineteenth century]. *Białostockie Archiwum Językowe*, 16, 191–211. <https://doi.org/10.15290/BAJ.2016.16.12>
- Magda-Czekaj, M. (2016). Świat przyrody widziany przez nazwiska pochodzenia gwarowego [The world of nature observed through surnames of dialectal origin]. *Onomastica*, 60, 151–162. <https://doi.org/10.17651/ONOMAST.60.10>
- Makarski, W. (2006). Nazwy najpopularniejszych drzew w Polsce jako baza toponimiczna [The names of the most popular trees in Poland as the toponymic basis]. *Roczniki Humanistyczne*, 54(6), 57–100.
- Makarski, W. (2010). *Dąb jako baza antroponimiczna* [Dąb as an anthroponimic base]. *Roczniki Humanistyczne*, 58(6), 119–155.
- Marczewska, M. (2002). *Drzewa w języku i kulturze* [Trees in language and culture]. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Marszałek, E. (2017). *Ballady o drzewach* [Ballads about the trees]. Wydawnictwo Ruthenus.
- Masłowska, D., & Masłowski, W. (2003). *Przysłowia polskie i obce „od A do Z”* [Polish and foreign proverbs “from A do Z”]. Świat Książki.
- Matuszkiewicz, J. (1976). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Cz. 3. Lasy i zarośla łęgowe [Phytosociological review of the forest communities of Poland. Part 3. Riverside forests and shrubs]. *Phytocoenosis*, 5, 3–66.

- Matuszkiewicz, J. M. (1988). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski. Bory mieszane i acidofilne dąbrowy [Phytosociological review of the forest communities of Poland. Mixed pine-oak forests and acidophilous oak forests]. *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, 33(1–2), 107–190.
- Matuszkiewicz, J. M. (1993). *Krajobrazy roślinne i regiony geobotaniczne Polski* [Vegetation landscape and geobotanical regions of Poland]. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Matuszkiewicz, J. M. (2001). *Zespoły leśne Polski* [Forest associations in Poland]. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Matuszkiewicz, J. M. (2015). Rola wiązków w zespołach roślinnych Polski [The role of elms in plant communities of Poland]. In W. Bugała, A. Boratyński, & G. Iszkuło (Eds.), *Wiązy – Ulmus glabra Huds., Ulmus laevis Pall., Ulmus minor Mill.* [Elms – *Ulmus glabra* Huds., *Ulmus laevis* Pall., *Ulmus minor* Mill.] (pp. 181–236). Polska Akademia Nauk, Instytut Dendrologii.
- Matuszkiewicz, J. M., & Kozłowska, A. B. (1991). Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski – ciepłolubne dąbrowy [Phytosociological review of forest communities in Poland – The *Quercetalia pubescentis* order]. *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, 36(1), 203–256.
- Matuszkiewicz, W. (1978). Fitosocjologiczne podstawy typologii lasów Polski [Phytosociological basis of forest typology in Poland]. *Prace Instytutu Badawczego Leśnictwa*, 558, 1–145.
- Matuszkiewicz, W. (2001). *Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski* [Guide to identification of plant communities in Poland]. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Matuszkiewicz, W., & Matuszkiewicz, J. M. (1996). *Przegląd fitosocjologiczny zbiorowisk leśnych Polski (synteza)* [Phytosociological review of the forest communities of Poland (Synthesis)]. Białowieża Stacja Geobotaniczna UW.
- Matuszkiewicz, W., Sikorski, P., Szwed, W., & Wierzbę, M. (Eds.). (2012). *Zbiorowiska roślinne Polski. Lasy i zarośla* [Plant communities in Poland. Forests and shrubs]. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zając, A., & Zając, M. (2002). *Flowering plants and pteridophytes of Poland. A checklist*. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences.
- Modrzyński, J., Robakowski, P., & Zientarski, J. (2006). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In W. Bugała (Ed.), *Dęby – Quercus robur L., Quercus petraea (Matt.) Liebl.* [Oaks – *Quercus robur* L., *Quercus petraea* (Matt.) Liebl.] (pp. 411–473). Polska Akademia Nauk, Instytut Dendrologii.
- Naruszewicz-Duchlińska, A. (2012). *Geneza nazwisk* [Last names genesis]. Retrieved April 20, 2022, from <http://genezanazwisk.pl/>
- Nazwiska występujące w rejestrze PESEL – stan na 2022-01-27 [Last names in the PESEL register – State as of January 27, 2022]. (2022). Gov.pl. Retrieved May 20, 2022, from <https://dane.gov.pl/pl/dataset/1681,nazwiska-osob-zyjacych-wystepujace-w-rejestrze-pesel>
- Nowik, K. (1993). Nazwy *topoli* w toponimii polskiej [The name *topola* in Polish toponymy]. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Powstańców Śląskich w Opolu, Językoznawstwo*, 14, 47–53.
- Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 października 2019 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części (Dz. U. z 2019 r., poz. 2360) [The notice of Minister of Interior and Administration dated October 17, 2019, on official names of localities and their parts (Journal of Laws, 2019, item 2360)]. (2019). <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/rok/2019/pozycja/2360>
- Olaczek, R. (1995). Więcej lasu, więcej wody = więcej życia [More woodlands, more water = more life]. *Przyroda Polska*, 7, 6–8.
- Pancer-Kotejowa, E., & Zarzycki, K. (1980). Zarys ekologii [Ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Olsze – Alnus Mill.* [Alders – *Alnus* Mill.] (pp. 229–258). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Ranking 100 najpopularniejszych nazwisk żeńskich i męskich w Polsce [The top 100 most popular female and male surnames in Poland]. (2021). Nazwiska w Polsce [Surnames in Poland]. Retrieved May 20, 2022, from <https://polskienazwiska.pl/ranking/top100>
- Rejestr polskich drzew pomnikowych [Register of Polish monumental trees]. (2022). Retrieved May 20, 2022, from <https://www.rpd.hostingasp.pl/>
- Rocznik statystyczny leśnictwa [Statistical yearbook of forestry]. (2021). Główny Urząd Statystyczny [Statistics Poland]. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-leśnictwa-2021,13,4.html>
- Rostafiński, J. (1918–1919). Geografia roślin a językoznawstwo [Plant geography and linguistics]. *Przegląd Geograficzny*, 1, 68–80.

- Różycka, I. (1989). Nazwy *buk* (*Fagus silvatica*), *cis* (*Taxus baccata*), *jawor* (*Acer pseudoplatanus*), *modrzew* (*Larix polonica*) i pochodne w mikrotoponimii polskiej [The names *buk*, *cis*, *jawor*, *modrzew*, and their derivatives in Polish microtoponymy]. *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Linguistica*, 20, 53–97.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2003). Słowiańskie słownictwo z Pomorza Zachodniego zachowane w toponimii. Pomorskie *breza* // *brzoza*, *buk*, *dąb* [Slavic vocabulary from Western Pomerania in toponymy. Pomeranian *breza* // *brzoza*, *buk*, *dąb*]. *Onomastica*, 48, 115–138.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2004). Słowiańskie słownictwo z Pomorza Zachodniego zachowane w toponimii (II). Pomorskie *olsza*, *olszyna*, *olszka* oraz *osa*, *oska* 'osika' [Slavic vocabulary from Western Pomerania in toponymy (II). Pomeranian *olsza*, *olszyna*, *olszka*, and *osa*, *oska* "osika"]. *Onomastica*, 49, 5–21.
- Słownik pojęciowy języka staropolskiego [Conceptual dictionary of the Old-Polish]. (2011–2015). Retrieved May 25, 2022, from <https://spjs.ijp.pan.pl/szukaj/index>
- Szczerbowska-Kopacz, J. (2011). Klasyfikacja, znaczenie oraz pochodzenie nazw geograficznych w Polsce [The classification, meaning, and origin of geographical names in Poland]. *Językoznawstwo: Współczesne Badania, Problemy i Analizy Językoznawcze*, 5, 177–184.
- Szuflet, R. (2005). *Lasy za czasów pogańskich* [Forests in the pagan times]. Retrieved April 20, 2022, from <https://web.archive.org/web/20050225055953/http://www.poganin.most.org.pl/pg2/08.htm>
- Świerkosz, K. (2003). Materiały do rozmieszczenia i zróżnicowania lasów klonowo-lipowych (*Aceri-Tilietum* Faber 1936) w Sudetach Środkowych [Materials for the distribution and differentiation of maple-linden forests (*Aceri-Tilietum* Faber 1936) in the Middle Sudety]. *Przyroda Sudetów Zachodnich*, 6, 73–82.
- Wasylewski, S. (1990). *Lwów* [City of Lviv]. Wydawnictwo Zakład Narodowy Ossolińskich (Reprinted from *Lwów* by S. Wasylewski, 1931, Wydawnictwo Polskie R. Wegnera).
- Wojterska, M. (1990). *Mezofilne zbiorowiska zaroślowe Wielkopolski* [Mesophilous shrub communities of Greater Poland]. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojterski, T. (1973). Charakterystyka siedlisk łęgów nadrzecznych i ich roślinności ze szczególnym uwzględnieniem topoli [A characteristic of riverside carr sites and their vegetation with a special consideration of poplars]. In S. Białobok (Ed.), *Topole – Populus L.* [Poplars – *Populus L.*] (pp. 304–314). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojterski, T. (1980). Lasy olszowe [Alder forests]. In S. Białobok (Ed.), *Olsze – Alnus Mill.* [Alders – *Alnus Mill.*] (pp. 259–280). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojterski, T. (1990). Buczyny i lasy z udziałem buka w Polsce [Forests with beech in Poland]. In S. Białobok (Ed.), *Buk zwyczajny – Fagus silvatica L.* [Common beech *Fagus silvatica L.*] (pp. 329–374). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zajac, M. (1996). *Mountain vascular plants in the Polish lowlands*. W. Szafer Institute of Botany, Polish Academy of Sciences.
- Zarzycki, K. (1979). Zarys ekologii [Outline of ecology]. In S. Białobok (Ed.), *Brzozy – Betula L.* [Birches – *Betula L.*] (pp. 265–292). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Zawadzki, J. M. (2002). *1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce* [One thousand the most popular family names in Poland]. Świat Książki.

“The Forest is Our Father...”: A Different View Upon the History of Polish Forests. Part II. Toponyms and Anthroponyms Motivated by Deciduous Forests

Abstract: Forests, especially mixed forests with a predominance of deciduous species, originally covered almost the entire area of today's Poland. Since ancient times, forests and their trees and shrubs have provided an onomastic basis for the developing human settlements. The study was focused on assessment of the diversity and distribution of ancient forests through analysis of the proper names of localities (toponyms) indicating their relationship with forest habitats, i.e., various types of deciduous broadleaved mixed forests. The current list of official place names from 2019 comprises 15,100 forest-derived names of cities, towns, villages, and various settlements. This article presents toponyms derived from native deciduous trees and shrubs (oak, linden, hornbeam, ash, rowan, alder, birch, beech, willow, poplar, elm, bird cherry, wild cherry, hazel, guelder rose, buckthorn, hawthorn), types of deciduous broadleaved mixed forests (oak forest, oak-hornbeam forest, linden-hornbeam forest, ash-linden forest, riverside carr, bog-alder forest, birch forest, beechwood, sycamore maple forests), and collective derivatives of common tree names. The 6,963 toponyms (46.2%) in this category constitute the largest group among all forest-derived names. The frequency of forest toponyms was compared with the frequency of similar origin surnames (anthroponyms) of inhabitants of Poland available in the PESEL database since the beginning of 2022.

Keywords: broadleaved trees and shrubs in toponymy and anthroponymy; forests in toponymy and anthroponymy; deciduous broadleaved mixed forests; structure of ancient forests; structure of present forests; onomastics